

Γεώργιος Α. Λεβενιώτης

*Το Έδικτον της Αβύδου
Σχόλια και επισημάνσεις για τη χρονολόγηση
και το περιεχόμενό του **

* Η συγκεκριμένη μελέτη βασίζεται σε τμήμα της προφορικής μου ανακοίνωσης υπό τον τίτλο «Η βυζαντινή Άβυδος και η διοικητική οργάνωση των Στενών του Ελλησπόντου», *Ελληνική Ιστορική Εταιρεία. ΑΒ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, 27-29 Μαΐου 2011 Θεσσαλονίκη* (Φιλοσοφική Σχολή ΑΠΘ).

ΛΕΥΚΗ

Η μικρασιατική Άβυδος ήταν αρχαία αποικία της Μιλήτου. Αν και ως τοπωνύμιο μνημονεύεται από τον Όμηρο, ο γεωγράφος Στράβωνας υποστηρίζει ότι η ιστορική Άβυδος ιδρύθηκε γύρω στο α΄ μισό του 7^{ου} αι. π.Χ. Η πόλη βρισκόταν στο στενότερο σημείο του Ελλησπόντου, απέναντι από τη θρακική Σηστό, περίπου 5 χλμ. βορειότερα του σύγχρονου Canakkale και πολύ κοντά στον μεταγενέστερο οθωμανικό ναύσταθμο του Nagara. Η δεσπόζουσα θέση της στα Στενά της προσέδιδε πάντοτε ιδιαίτερη σημασία, την οποία μάλιστα διατήρησε έως το τέλος του ιστορικού της βίου, στο λυκόφως της βυζαντινής περιόδου¹.

1. Για την Άβυδο, βλ. *Ελλάδος περιήγησις. Marie Gabriel Florent August comte de Choiseul Gouffier (1782)*, επιμ. εκδ. Άννα Οικονομίδη-Τσαγκόγιωργα, μτφρ. Μπ. Λυκούδης, επιμ. μτφρ. Μαρίνα Οικονόμου, Αθήνα χ.χ. (2009), σ. 946 κ.ε. (στο εξής: Choiseul-Gouffier, *Περιήγησις*) – Κ. Αμαντος, "Άβυδος - Στενόν, *Έλληνικά* 1 (1928) 402-404 (στο εξής: Αμαντος, "Άβυδος). – J. Karayannopoulos, *Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates* [Südosteuropäische Arbeiten 52], München 1958, σ. 161 κ.ε. (στο εξής: Karayannopoulos, *Finanzwesen*). – Hélène ntoniadis-Bibicou, *Recherches sur les douanes à Byzance* [Cahiers des annales 20], Paris 1963, σ. 179-181 (στο εξής: Antoniadis-Bibicou, *Douanes*). – Hélène Ahrweiler, *Byzance et la mer: La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Paris 1966, σ. 13, 48, 57, 59-61, 70, 73, 75-76, 78, 100-101, 120-121, 130, 132-133, 165-167, 184, 187, 224, 265, 307, 311, 316, 323-324, 326, 435. – Της ίδιας, Les ports byzantins (VIIe-IXe siècles), *La navigazione mediterranea nell'alto medioevo. 14-20 aprile 1977. Tomo primo* [Settimane di studio Centro italiano di studi sull'alto Medioevo 25], Spoleto 1978, σ. 259-283, ειδικά 280-281. – J.-P. Callu, Le tarif d'Abydos et la reforme d'Anastase, *Actes du 9e congrès international de numismatique (Berne 1979)*, Louvain - Luxemburg 1982, σ. 731-740 (στο εξής: Callu, Tarif). – J. Durliat - A. Guillou, Le tarif d'Abydos (vers 492), *Bulletin de correspondance hellénique* 108 (1984) 581-598 (στο εξής: Durliat - Guillou, Tarif). – Elisabeth Malamut, *Les îles de l'Empire byzantin, VIIIe-XIIe siècles. Volume 1* [Byzantina Sorbonensia 8], Paris 1988, σ. 34, 114, 302-303, 332, 436, 543 κ.ε., 561. – W. Brandes, *Die Städte Kleinasien im 7. und 8. Jahrhundert* [Berliner byzantinische Arbeiten 56], Amsterdam - Berlin 1989, σ. 39, 67, 77, 80, 157, 164, 173. – C. Foss, λ. Abydos, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, εκδ. Α. Καζάν, Oxford - New York 1991 (στο εξής: *ODB*), τ. 1, σ. 1121-1122. – N. Oikonomidès, Le kommerkion d'Abydos, Thessalonique et le commerce bulgare au IXe siècle, *Hommes et richesses dans l'Empire byzantin. Tome II. VIIIe-XVe siècle*, εκδ. Vassiliki Kravari - J. Lefort - Cécile Morrisson [Réalités Byzantines 3], Paris 1992, σ. 241-248 (στο εξής: Oikonomidès, Kommerkion). – Μ. Σ. Κορδώσης, *Ιστοριογεωγραφικά πρωτοβυζαντινών και εν γένει παλαιοχριστιανικών χρόνων* [Βιβλιοθήκη Ιστορικών Με-

Κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους η Άβυδος αποτελούσε οικονομικό και διοικητικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής ελέγχοντας ουσιαστικά το πέρασμα από την Ευρώπη στην Ασία και από τη Μεσόγειο και το Αιγαίο στην Προποντίδα και τον Εύξεινο Πόντο· γι' αυτόν το λόγο χρησιμοποιήθηκε ως σταθμός ελέγχου των διερχόμενων πλοίων και ως αυτοκρατορικό τελωνείο ήδη από την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Η λειτουργία του τελωνειακού σταθμού και γενικά η κατοχή του λιμένα της Αβύδου ήταν ζωτικής σημασίας για την ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης και της ευρύτερης περιοχής, για τον ανεφοδιασμό της αυτοκρατορικής πρωτεύουσας αλλά και για τα οικονομικά έσοδα του κράτους.

Οι πλέοντες στα Στενά μεταφορείς των βασικών διατροφικών ειδών κατέβαλλαν ένα μικρό ποσό στις εκεί κρατικές αρχές ήδη στα τέλη του 5^{ου} αι., η φύση του οποίου θα σχολιαστεί παρακάτω. Το σωζόμενο ειδικό αυτοκρατορικό διάταγμα (Έδικτον της Αβύδου) που καθόριζε επακριβώς τα καταβαλλόμενα τέλη εκδόθηκε αρχικά από τον Α. Mordtmann², αλλά αργότερα αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης και σχολιασμού και άλλων ερευνητών. Στην πρώτη έκδοση του κειμένου είχαν προστεθεί μάλιστα και ξεχωριστές παρατηρήσεις του Zachariá

λετών 264], Αθήνα 1996, σ. 102, 296-297 (στο εξής: Κορδώσης, *Ιστοριογεωγραφικά*). – *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art. Volume 3. West, Northwest, and Central Asia Minor and the Orient*, εκδ. J. Nesbitt - N. Oikonomides, Washington D.C. 1996, αρ. 40, σ. 73-88 (στο εξής: *D.O. Seals 3*). – Σοφία Κοτζιάμπαση, *Βυζαντινά χειρόγραφα από τα μοναστήρια της Μικράς Ασίας*, Αθήνα 2004, σ. 98-99 (στο εξής: Κοτζιάμπαση, *Χειρόγραφα*). – *Οικονομική ιστορία του Βυζαντίου από τον 7^ο έως τον 15^ο αιώνα*, γεν. εποπτ. Αγγελική Ε. Λαΐου, επιστημ. επιτρ. Cécile Morrisson - Χ. Μπούρας - Ν. Οικονομίδης - Κ. Πιτσάκης [Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης], Αθήνα 2006 (α' έκδ. Washington 2002) (στο εξής: *Οίκον. Ιστορία*), τ. Α', σ. 142, 149, 164, τ. Β', σ. 84 κ.ε., 255, 491, 582. – J.-Cl. Cheynet, Note sur la comte et le paraphylax d'Abydos (VIe-VIIIe s.), *Famille, violence et christianisation au Moyen Âge. Mélanges offerts à Michel Roueché*, εκδ. M. Aurell - Th. Deswarte, Paris 2005, σ. 377-386. – J. H. Pryor - Elisabeth Jeffreys, *The Age of the ΔΡΟΜΩΝ. The Byzantine Navy ca. 500-1204* [MMPEC 62], Leiden - Boston 2006, σ. 62, 88, 121-122, 236, 264, σημ. 335, 265, 308, 335-336, 373, 636. – Μαρία Γερολυμάτου, *Αγορές, έμποροι και εμπόριο στο Βυζάντιο (9^{ος}-12^{ος} αι.)* [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών - Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών. Μονογραφίες 9], Αθήνα 2008, σ. 43, 56-59, 79, 124, 145, 151, 156, 204-205, 209, 272, 278 (στο εξής: Γερολυμάτου, *Αγορές*). – A. Külzer, *Ostthrakien (Eurōpē)* [Tabula Imperii Byzantini 12], Wien 2008, σ. 64, 69, 95, 110, 122, 198, 206-207, 209, 255, 311, 313, 379, 396-397, 426, 459, 501, 585, 603, 646-647 645-648 (στο εξής: Külzer, *Ostthrakien*). – K. Belke, Mysien und Hellespont, *Reallexikon zur byzantinischen Kunst* 6/46 (2002) 839-868. – Του ιδίου, *Bithynien und Hellēspontos* [Tabula Imperii Byzantini 13], Wien (υπό έκδοσης).

2. A. Mordtmann, Ein Edict Justinien, *Mitteilungen der Deutschen archäologischen Instituts in Athen* 4 (1879) 307-311 (στο εξής: Mordtmann, Edict).

von Lingenthal, ο οποίος διαφωνούσε με τον Mordtmann για τη χρονολόγησή του³. Η σχετική διαφωνία εξακολουθεί μάλιστα να υφίσταται έως τις μέρες μας: Πολλοί μελετητές αποδίδουν το Έδικτον της Αβύδου στον αυτοκράτορα Αναστάσιο Α' (491-518)⁴ και εικάζουν, με κάποια επιφύλαξη, ότι είναι προγενέστερο του έτους 498 (οι J. Durliat - A. Guillou το χρονολογούν λ.χ. περίπου στο 492, ενώ οι C. Morrison - J.-P. Sodini γενικότερα στα τέλη του 5^{ου} αι.)· ο επίσης σύγχρονος C. Zuckerman προτείνει όμως ως χρονικό *terminus post quem* της δημοσίευσής του το έτος 528 αποδίδοντάς το έτσι, όπως και ο παλαιότερος A. Mordtmann, στον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α' (527-565)⁵.

3. K. E. Zachariä von Lingenthal, Zum «Edict Justinien», ό.π. 312-315 (στο εξής: Zachariä v. Lingenthal, Edict).

4. Για την οικονομική και νομισματική πολιτική του Αναστασίου και το Έδικτον της Αβύδου, βλ. R. P. Blake, The Monetary Reform of Anastasius I (491-518 A.D.) and its Economic Implications, *Studies in the History of Culture. The Disciplines of the Humanities (American Council of Learned Societies. Conference of the Secretaries of Con- stituent Societies)*, New York 1942, σ. 84-97 (στο εξής: Blake, Monetary Reform). – D. M. Metcalf, *The Origins of the Anastasian Currency Reform*, Chicago 1969 (στο εξής: Metcalf, *Reform*). – Callu, Tarif. – Durliat - Guillou, Tarif. – Fiona K. Haarer, *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World* [Arca. Classical & Medieval Texts. Papers & Monographs], Cambridge 2006 (στο εξής: Haarer, *Anastasius*). – M. Meier, *Anastasios I. Die Entstehung des byzantinischen Reiches*, Stuttgart 2009 (στο εξής: Meier, *Anastasios I.*).

5. Mordtmann, Edict 307 κ.ε. – Zachariä v. Lingenthal, Edict 312 κ.ε. (αποδίδει το Έδικτο στον Αναστάσιο Α' εξαιτίας της αναφοράς του όρου *ευσέβεια* [βλ. κατωτ., σημ. 6], αλλά ο συγκεκριμένος όρος δεν σχετίζεται μόνο με αυτόν τον αυτοκράτορα). – H. Grégoire, *Recueil des inscriptions grecques chrétiennes de l'Asie Mineure*, τ. 1, Paris 1922, αρ. 4, σ. 4-5 (στο εξής: Grégoire, *Inscriptions*). – D. Gofas, Λόγω πρόβας σίτου. A Contribution to the Interpretation of an Early Byzantine Fiscal Inscription (OGIS 521), *Revue internationale des droits de l'antiquité* (3e sér.) 22 (1975) 233-242 (στο εξής: Gofas, Λόγω πρόβας σίτου). – Callu, Tarif 732 (το χρονολογεί πριν το 527 και τη νομισματική μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε κάπου ανάμεσα στα 512-538). – Durliat - Guillou, Tarif 585-586 (κατά τους ίδιους, οι πρώτες δημοσιεύσεις του κειμένου ανάγονται περίπου στα 476-498, με βάση τις χρονολογικές - νομισματικές αναφορές του Εδίκτου). – G. Dagron, Un tarif des sportules à payer aux «curiosi» du port de Séleucie de Pierre, στο G. Dagron - D. Feissel, *Inscriptions inédites du Musée d'Antioche*, *TM* 9 (1985) 451-455 (στο εξής: Dagron, Sportules) (το χρονολογεί πριν το 498). – Haarer, *Anastasius* 217 κ.ε. Πρβλ. E. Stein, *Histoire du Bas-Empire. II*, Paris - Bruxelles - Amsterdam 1949, σ. 196-197, 442, σημ. 1 (στο εξής: Stein, *Histoire II*). – Κωνσταντίνα Μέντζου, *Συμβολαί εις την μελέτην τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου κατὰ τὴν πρώιμον βυζαντινὴν περιόδον. Ἡ προσφορὰ τῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Συρίας ἐπιγραφῶν καὶ ἀγιολογικῶν κειμένων*, Ἀθήναι 1975, σ. 159-160. – Ν. Σβορώνος, Οἰκονομία - κοινωνία, *ΙΕΕ. Τόμος Ζ'. Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς. Πρωτοβυζαντινοὶ χρόνοι*, Ἀθήναι 1978, σ. 278-305, ειδικά 291 (επί Αναστασίου). – W. R. O. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini. Rekonstruktion das Prägeaufbaues auf synoptisch-tabellarischer Grundlage. Band 3. Von Heraclius' bis Leo*

Στη συγκεκριμένη μελέτη πραγματοποιείται μία κριτική παρουσίαση των παλαιότερων και σύγχρονων ερευνητικών απόψεων και επανεξετάζονται τα προβλήματα που παρουσιάζουν τόσο η χρονολόγηση του συγκεκριμένου διατάγματος όσο και το περιεχόμενό του· παράλληλα ωστόσο, επισημαίνονται ορισμένα νέα στοιχεία που ενδεχομένως βοηθούν στη διασαφήνιση των συγκεκριμένων ιστορικών ζητημάτων.

Το περιεχόμενο του Εδίκτου

Το κείμενο του Εδίκτου είχε χαραχθεί εν στήλαις λιθίναις, οι οποίες είχαν τοποθετηθεί σε κάποιο ορατό σημείο στον λιμένα της Αβύδου. Μία εξ αυτών των μαρμάρινων στηλών ανακαλύφθηκε, δυστυχώς μη ακέραια, στην περιοχή και εκτίθεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης (İstanbul Arkeoloji Müzeleri)⁶.

III. / Alleinregierung (610-720) mit Nachträgen zum 1. und 2. Band [Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Denkschriften, 148. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik. Band X], Wien 1981, σ. 36 κ.ε. (σχόλια στον Callu). – Antoniadis-Bibicou, *Douanes 75 κ.ε.*, 241 κ.ε. (επί Αναστασίου). – M. Amelotti - L. Migliardi-Zingale, *Le costituzioni giustinianee nei papiri e nelle epigrafi* [LIV. Subsidia I], Milano ²1985, αρ. 9, σ. 115-118. – Κορδώσης, *Ιστοριογεωγραφικά* 296-297. – Olga Karagiorgou, LR2: A Container for the Military Annona on the Danubian Border?, *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity. Proceedings of a Conference at Somerville College Oxford, 29th May, 1999*, εκδ. S. Kingsley - M. Decker, Oxford 2001, σ. 129-166, ειδικά 154-155 (ca. 492) (στο εξής: Karagiorgou, Container). – C. Zuckerman, *Du village à l'Empire. Autour du registre fiscal d'Aphroditô (525/526)* [Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance. Monographies 16], Paris 2004, σ. 93 κ.ε. (στο εξής: Zuckerman, *Registre*). – Cécile Morrisson - J.-P. Sodini, 'Ο έκτος αιώνας. Οί πόλεις και ό ρόλος τους, μτφρ. Ελένη Δαλαμπίρα, *Οίκον. Ιστορία*, τ. Α', σ. 304-316, ειδικά 355 (στο εξής: Morrisson - Sodini, Πόλεις). – Meier, *Anastasios I.* 81-82, 136-137, 366-367, 381. – M. McCormick, Movements and Markets in the First Millenium. Information, Containers and Shipwrecks, άρθρο αναρτημένο στο διαδικτυακό τόπο www.history-upenn.edu/economichistoryforum/docs/mccormick_09.pdf, σ. 1-46, ειδικά 9 (ca. 500), 31, σημ. 21 (5^{ος} αι.) (στο εξής: McCormick, Movements). Η βιβλιογραφία για τον Ιουστινιανό Α' και την εποχή του είναι κολοσσιαία. Βλ. Τ. Λουγγής, *Ιουστινιανός Πέτρος Σαββάτιος. Κοινωνία, πολιτική και ιδεολογία τον 6^ο μ.Χ. αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2005 (στο εξής: Λουγγής, *Ιουστινιανός*) (νέα διεισδυτική εξέταση της βασιλείας του Ιουστινιανού και της κοινωνίας της εποχής του με παράλληλη κριτική και μεθοδική αξιοποίηση των πλούσιων αλλά ενίοτε αντιφατικών πληροφοριών των πηγών). – Α. Ε. Γκουτζιουκώστας - Ξ. Μ. Μονίαρος, *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α' (527-565): η περίπτωση της Quaestura Iustiniana exercitus* [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 22], Θεσσαλονίκη 2009 (στο εξής: Γκουτζιουκώστας - Μονίαρος) (με επιπρόσθετη σύγχρονη βιβλιογραφία).

6. Grégoire, *Inscriptions*, αρ. 4, 4-5. – Callu, Tarif 732. – Durliat - Guillou, Tarif 583-584. – Haarer, *Anastasius 217*: «Εἰ δέ τις [τολμήσει παραβῆναι ταῦτα, θεσπίζομεν αὐτόν (:)] || στρατ(ε)ίας ἐκπίπτ(ε)ιν ἢν ἔλαχεν κ[αὶ τῆ νομίμη ποινῆ ὑπο-] || βάλλεσθαι,

Το Έδικτον επέβαλλε εκ νέου την καταβολή παλαιότερου «φιλοδωρήματος» («*γνώσις συνηθειῶν*») από τους λεγόμενους *ναύκληρους* ή *navicularii* (πλοιοκτήτες και από τον 7^ο αι. πλοίαρχοι)⁷, ίσως επί Λέοντος Α' (ca. 470 [;])⁸ ή επί Ζήνωνος (ca. 476 [;])⁹, στις αρχές του Ελληνισπόντου, δηλαδή στον *άρχοντα των Στενών* και στους υφισταμένους του *κλασσικούς*¹⁰.

τὸν δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχοντα τῶν σ[τενῶν ποινὴν] || πενήκοντα χρυσοῦ κατατιθέναι λίτρας εἴ τε οἴω- || δῆποτε τρόπῳ παραβαθῶσιν οἱ τύποι τῆς ἡμετέ- || ρας εὐσεβ(ε)ίας. Ἄ- γρυπ(ε)ῖν γὰρ αὐτὸν καὶ πολυπραγμον(ε)ῖν || ἕκαστα βουλόμεθα ὥστε μηδένα κακουρ- γοῦντα || λανθάνειν, ταῦτα δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς προτεθῆναι τοῖς τό- || ποις ἐθεσπίσαμεν, καὶ στήλαις ἐγχαράττεσθαι λιθίνας || ἐνπηγνυμέναις ἐκεῖ πρὸς τῇ θαλάττῃ ὥστε καὶ τοὺς || ἀπαιτοῦντας καὶ τοὺς ἀπαιτουμένους ἀναγινώσκ(ε)ιν || τὸν νόμον καὶ τοὺς μὲν δεδιότας ἀπέχεσθαι τῆς ἀπλη- || στίας, τοὺς δὲ θαρροῦντας μὴ ἀνέχεσθαι βλάβης καὶ τὸν || περί- βλεπτο κόμητα τῶν στενῶν ἀεὶ τὴν ἀπ(ε)ιλὴν || ἐν τοῖς πράγμασιν ὁρῶντα τῆς ἐν τοῖς ἔργοις π(ε)ῖραν, εἰ ῥα- || θυμήσῃ, προσδέχεσθαι + || Γνώσις συνηθειῶν ἄς παρ(ε)ῖχον πρὸ ἐτῶν εἴκοσει || καὶ εἴκοσει δύο τῶν στενῶν οἱ ναύκληροι, ὡς πολυπραγμο- || νήσας ὁ ἐνδοξώτατος ἔπαρχος τῆς πόλεως ἀνήγαγεν || τῇ ἡμετέρᾳ εὐσεβ(ε)ία, ἄστινας καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ με- || τὰ ταῦτα προσήκει μόνας διδόναι οὕτως· || Οἱ οἰνηγοὶ πάντες οἱ τὸν οἶνον κομίζοντες εἰς τὴν βασι- || λίδ[α τα]ύτην πόλιν, πλὴν μόνων τῶν Κιλικῶν || κλασσικοῖς τῶν στενῶν φόλλ(ε)ῖς ἕξ καὶ ξέστας δύο. || Οἱ ἔληγοι καὶ ὄσπριγοὶ καὶ λαρ- δηγοὶ κλασσικοῖς τῶν στενῶν || φόλλ(ε)ῖς ἕξ. Οἱ Κίλικες ναύκληροι κλασσικοῖς τῶν στενῶν || φόλλ(ε)ῖς τρ(ε)ῖς· καὶ ὑπὲρ πρόβας κεράτιν ἐν καὶ ἐν τῷ ἐκ- || πορίζ(ε)ιν κερά- τια δύο· οἱ σιτηγοὶ κλασσικοῖς τῶν στε- || νῶν φόλλ(ε)ῖς τρ(ε)ῖς καὶ λόγῳ πρόβας σίτου μόδιος εἰς || καὶ ἐν τῷ ἐκπορίζ(ε)ιν ἐντεῦθεν ἑτέρους φόλλ(ε)ῖς τρ(ε)ῖς». Το ἐντὸς παρεν- θέσεων γράμμα «ε» αποτελεί δική μας προσθήκη. Εἰδικὰ για τὸ Αρχαιολογικὸ μουσεῖο τῆς Κων/πολῆς, βλ. στο διαδικτυακὸ ιστότοπο www.istanbularkeoloji.gov.tr/archaeological_museum.

7. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 284-602. A Social, Economic and Administrative Survey*, τ. 1-3, Oxford 1964, τ. 2, σ. 827 κ.ε. (στο ἐξῆς: Jones, *Empire*). – Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, Ἡ οἰκονομικὴ καὶ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Α', *Εἰς μνήμην Κωνσταντίνου Ι. Ἀμάντου 1874-1960*, ἐκδ. Λ. Βρανούσης, Ἀθῆναι 1960, σ. 413-431, εἰδικὰ 418-419. – E. Tengström, *Bread for the People. Studies of the Corn-Supply of Rome during the Late Empire* [Scrifter Utgivna av Svenska Institutet i Rom, 8^ο, XII. Acta Instituti Romani Regni Sueciae, series in 8^ο, XII], Stockholm 1974, σ. 35 κ.ε. (στο ἐξῆς: Tengström, *Bread*). – W. Brandes, *Finanzverwaltung in Krisenzeiten. Untersuchungen zur byzantinischen Administration im 6.-9. Jahrhundert* [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte 25], Frankfurt am Main 2002, σ. 493-498.

8. Οι Durliat - Guillou, *Tarif 586 κ.ε.*, 595, υποστηρίζουν ὅτι πρώτη εφαρμογὴ τοῦ μέτρου ἀνάγεται περίπου στο 470, ἡ κατάργησή του περίπου στο 472 καὶ ἡ επαναφορὰ του στο 492.

9. Haarer, *Anastasius 220* (χρονολόγηση με βάση τις αναφορές για τοὺς Κίλικες ναύκληρους).

10. Ἰωάννου Λυδοῦ *περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας λόγοι Γ'*, ἐκδ. R. Wuensch, *Ioannis Lydi de magistratibus populi Romani libri tres* [Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana 1524], Lipsiae 1903 (νεότ. ἐκδ. A. C. Bandy, *Ioannes Lydus. On Powers or the Magistracies of the Roman State* [Memoirs. American Philosophi-

Το Έδικτον καθόριζε ωστόσο και ποινές για όσους διέσχιζαν το στενό της Αβύδου, χωρίς να έχουν καταβάλει τα απαιτούμενα τέλη (κατ' αποκοπήν μικρά ποσά που υπολογίζονταν σε χάλκινες *φόλλεις*¹¹ και *κεράτια*¹². Ειδικά τέλη πλήρωναν οι *οίνηγοί* (μεταφορείς κρασιού), οι *έληγοί* (μεταφορείς λαδιού), οι *όσπριγοί* (μεταφορείς οσπρίων) και οι *λαρδηγοί* (μεταφορείς παστού ή καπνιστού χοιρινού λίπους). Όλοι αυτοί πλήρωναν περίπου 6 *φόλλεις*. Οι *οίνηγοί* ωστόσο κατέβαλλαν επιπλέον 2 *ξέστες* (*sextarii*)¹³, δηλαδή λίγο περισσότερο από ένα λίτρο κρασιού (επρόκειτο μάλλον για φιλοδώρημα [λατ. *sportula*, ελλ. *συνήθεια*]¹⁴. προς τους ελεγκτές). Οι *σιτηγοί* (μεταφορείς σίτου) πλήρωναν 3 *φόλλεις*, το ίδιο ποσό για τον απόπλου από τα Στενά καθώς και έναν *μόδιο* σίτου¹⁵ για την πιστοποίηση της εξέτασης

cal Society 149], Philadelphia 1983 [στο εξής: Bandy, *Lydus*]. – M. Dubuisson - J. Schamp, *Jean le Lydien. Des Magistratibus de l'État Romain*, τ. 1-2, Paris 2006), βιβλ. 1, παρ. 27, σ. 30.2-4: «(...) προεβλήθησαν οί καλούμενοι κλασσικοί, οίονει ναύαρχαι, τῷ ἀριθμῷ δυοικαίδεκα κυαίστωρες, οἶον ταμίαι καὶ συναγωγεῖς χρημάτων» (αναφέρεται στον 3^ο αι. π.Χ.) (στο εξής: Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν*).

11. Η (ή ο) *φόλλις* (*follis* ή *terunciani*) ήταν αρχικά «καλάθι» αγορών και λογιστική αξία και αργότερα χάλκινο κέρμα αξίας 125 *nummi* (σε αυτό ίσως αναφέρεται το Έδικτον της Αβύδου, αν χρονολογείται στον 6^ο αι.). Ο Αναστάσιος Α' ωστόσο πρωτοέκοψε *φόλλεις* το 498 αξίας 5, 10, 20 και 40 *nummi*. Βλ. σχετικά, Ph. Grierson, *The Monetary Reforms of Anastasius and their Economic Consequences, The Patterns of Monetary Development in Phoenicia and Palestine in Antiquity. International Numismatic Convention, Jerusalem, 27-31 December 1967*, εκδ. A. Kindler, Tel Aviv 1967, σ. 283-302. – Blake, *Monetary Reform*. – Durliat - Guillou, *Tarif* 586, 595. – *Οίκον. ιστορία*, τ. Α', 348 κ.ε., τ. Γ', 48 κ.ε., 65 κ.ε. (για την πληθωριστική απαξίωση της *φόλλεως* τον 7^ο αι.). Πρβλ. επίσης Metcalf, *Reform*.

12. Το *κεράτιον* (*σιλίκιον* / *siliqua*) ήταν θεωρητική νομισματική μονάδα υπολογισμού: 1 *λίτρα* χρυσού = 12 *ουγγίες* = 72 *σόλιδοι* = 1.728 *κεράτια* (ca. 325 γρ.), 1 *ουγγιά* = 144 *κεράτια* (ca. 27 γρ.), 1 *σόλιδος* = 24 *κεράτια* (ca. 4,5 γρ.), 1 *γράμμα* / *scrupulum* = 6 *κεράτια* (ca. 1,12 γρ.). Βλ. Cécile Morrisson, *Τὸ βυζαντινὸ νόμισμα. Παραγωγή καὶ κυκλοφορία*, μτφρ. Δ. Κυρίτσης, *Οίκον. ιστορία*, τ. Γ', σ. 41-131, ειδικά 57 (στο εξής: Morrisson, *Νόμισμα*). Πρβλ. και Morrisson - Sodini, *Πόλεις* 352-353.)

13. Μέτρο χωρητικότητας: Ένα *αγγείον* περιείχε 7 *ξέστες* οίνου, ενώ ένα *μέτρον* περιείχε στην πρωτοβυζαντινή Αίγυπτο περίπου 10 *ξέστες* (αργότερα 8). Τον 6^ο αι. ένας *ξέστης* κρασιού κόστιζε στην Αίγυπτο 1/500 του *σόλιδου*. Βλ. L. Casson, *Wine Measures and Prices in Byzantine Egypt, Transactions (and Proceedings) of the American Philological Association* 70 (1939) 1-16, ειδικά 5. – Cécile Morrisson - J.-Cl. Cheynet, *Τιμές καὶ ἀμοιβές στὸν βυζαντινὸ κόσμον*, μτφρ. Δ. Κυρίτσης, *Οίκον. ιστορία*, τ. Β', σ. 625-687, ειδικά 628, 634, 644, 646 κ.ε., 683-684 (στο εξής: Morrisson - Cheynet).

14. Morrisson - Sodini, *Πόλεις* 355. Για τις *sportulae*, βλ. Karayannopoulos, *Finanzwesen* 168 κ.ε. – Του ιδίου, *Ίστορία*, τ. Α', 691 κ.ε. – Durliat - Guillou, *Tarif* 588 κ.ε.

15. Η αντιστοιχία του (*θαλασσίον*) *μοδίου*, μέτρου χωρητικότητας για τον υπολογισμό του σιταριού ή μονάδας μέτρησης γαιών (*άλλοτε* μονάδα επιφανείας και *άλλοτε* όγκου), ήταν: 1 *μόδιος* = 40 λίτρα ή 12,8 *χλγ.* = 17,084 λίτρες. Βλ. Morrisson - Chey-

(«λόγω πρόβας», όπως αναφέρεται στο Έδικτον). Αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι Κίλικες *ναύκληροι* απολάμβαναν καθεστώς ειδικής μεταχείρισης και ευεργετημάτων. Στην πραγματικότητα πάντως κατέβαλλαν μεν 3 *φόλλεις* στους *κλασσικούς*, αλλά επιπρόσθετα 1 *κεράτιον* για την εξέταση των φορτίων και άλλα 2 για τον απόπλου από τα Στενά¹⁶. Σε περίπτωση μη εφαρμογής των ανωτέρω μέτρων, αν δηλαδή οι πλέοντες δεν υποβάλλονταν σε έλεγχο¹⁷, το Έδικτον προέβλεπε επιβολή υψηλότατου προστίμου (50 λίτρες χρυσού, δηλ. 3.600 *solidi* ή *νομίσματα*) στον υπεύθυνο αξιωματούχο (κόμης των Στενών).

Η «πολιτική αννόνα» και η μεταφορά της¹⁸.

Ο Ιουστινιανός Α΄ έκτισε στην Τένεδο μεγάλη σιταποθήκη (ελλ.

net 628. – E. Schilbach - A. Každan, λ. modios, *ODB*, τ. 2, σ. 1388. Εν αντιθέσει με τα πλοία 50.000 *μοδίων* που υπήρχαν τον 2^ο αι., τον 5^ο χρησιμοποιούνται πλέον πλοία χωρητικότητας 1.000 ή 2.000 *μοδίων* (περίπου 8 ή 16 μετρικοί τόνοι, 6 ή 12 βαρέλια), ενδεχομένως και για την αποτροπή της φοροδιαφυγής. Βλ. Morrisson - Sodini, Πόλεις 340.

16. Η Antoniadis-Bibicou, *Douanes* 89, δεν αποδίδει κάποιο υποτιθέμενο ειδικό καθεστώς για τους Κίλικες σε αυτοκρατορική εύνοια προς τους Ισαύρους, όπως της αποδίδεται εσφαλμένα από ορισμένους συγγραφείς. Σε αντίθεση μάλιστα με τους υπόλοιπους ερευνητές, θεωρεί ότι κατέβαλλαν υψηλότερους δασμούς (υπολογίζοντας διαφορετικά τα ποσά που αναφέρονται στο Έδικτον) εξαιτίας της πολιτικής του Αναστασίου Α΄ εναντίον των Ισαύρων. Οι Durliat - Guillou, *Tarif* 595 κ.ε., απέδωσαν το ειδικό καθεστώς στο ότι οι Κίλικες διέθεταν μάλλον μικρότερα πλοία (βλ. πάντως ανωτ., σημ. 15). Κατά τους ίδιους, οι μεταφορείς λαδιού κατέβαλλαν συνολικά (είσπλους, έκπλους, *πρόβα*) περίπου 5 *κεράτια*, οι μεταφορείς λαρδιού το ίδιο, οι μεταφορείς σίτου περίπου 3 *κεράτια* και οι Κίλικες μεταφορείς οίνου περίπου 4 *κεράτια*. Η Karagiorgou, *Container* 155, υποστηρίζει ότι οι Κίλικες μετέφεραν τη *στρατιωτική αννόνα* στο Δούναβη και μέρος μόνο του φορτίου τους προοριζόταν για πώληση στην πρωτεύουσα. Ο McCormick, *Movements* 10, θεωρεί ότι οι ειδικές ρήτρες για τους Κίλικες οφείλονταν στο ότι μετέφεραν οίνο χαμηλότερης ποιότητας συγκριτικά λ.χ. με εκείνο της Γάζας. Για επιπρόσθετα σχόλια, βλ. Gofas, *Λόγω πρόβας σίτου* 235 κ.ε. – Haarer, *Anastasius* 220.

17. *Λόγος έγκωμιαστικός (...) περί τής έν Κωνσταντινουπόλεως ελεύσεως του τμιού λειψάνου του (...) πρωτομάρτυρος (...) Στεφάνου*, εκδ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Άνάλεκτα ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας ή συλλογή άνεκδότων και σπανίων έλληνικων συγγραφων περι των κατά την έφαν όρθόδοξων εκκλησιων και μάλιστα τής των Παλαιστινων*, τ. 5, έν Πετρούπολει 1898 (στο εξής: Παπαδόπουλος-Κεραμεύς *Άνάλεκτα*), αρ. III, σ. 54-69, ειδικά παρ. 12, σ. 65.17 κ.ε. (στο εξής: *Έγκωμ. Στεφάνου*): «Επει δέ πλησίον ήσαν τής Άβύδου, έδει δέ τούτους διά των καλουμένων Στενων παραπλεϊν, χαλῶσι μὲν τὸ ίστίον, πειρῶνται δέ λαθεϊν, εϊ γε ήν δυνατόν, τὸν εκεί τούς παροδεύοντας έρευνόμενον».

18. Για την *αννόνα*, βλ. Μάρθα Γρηγορίου-Ιωαννίδου - Πολύμνια Κατσώνη, λ. *άννόνα*, ή, στο I. E. Καραγιαννόπουλος, *Λεξικό βυζαντινής ορολογίας. Οικονομικοί όροι. Τόμος Α΄* [Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών], Θεσσαλονίκη 2000, σ. 120-121. Αναλυτικά για την *πολιτική αννόνα* και τη μεταφορά της, βλ. A. Serge, *Essays on Byzantine Economic History. I. The Annona Civica and the*

σιτών, λατ. *horreum*, εξελλ. *ορρείον*¹⁹⁾ για την αποθήκευση του σιταριού που μετέφεραν τα πλοία, όταν οι άνεμοι δεν ευνοούσαν τη συνέχιση του ταξιδιού προς την πρωτεύουσα, πράγμα όχι σπάνιο²⁰⁾. Από

Annona Militaris, *Byz.* 16 (1944) 393-444. – Karayannopoulos, *Finanzwesen* 106 κ.ε. – Του ιδίου, *Ιστορία Α* 101-102, 669-670, 746. – Jones, *Empire*, τ. 2, σ. 696-698. – Tengström, *Bread* (ειδικά για τη Ρώμη). – J.-M. Carrié, Les distributions alimentaires dans les cités de l'Empire romain tardif, *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 87 (1975) 995-1101 (στο εξής: Carrié, Distributions). – Του ιδίου, L'institution annonaire de la première à la deuxième Rome: continuité et innovation, *Nourrir les cités de Méditerranée: antiquité-temps modernes*, εκδ. Brigitte Marin - Catherine Virlouvet [Collection l'Atelier Méditerranéen. Maison méditerranéenne des sciences de l'homme], Aix-en-Provence - Paris 2002 (στο εξής: *Nourrir*), σ. 153-212 (στο εξής: Carrié, Institution annonaire). – J. Durliat, *De la ville antique à la ville byzantine: le problème des subsistances*, Roma 1990 (στο εξής: Durliat, *Ville*) (πρβλ. ωστόσο και τη σχετική βιβλιοκρισία του Delmaire, *Antiquité tardive* 1 [1993] 253-257). – M. McCormick, Bateaux de vie, bateaux de mort, maladie, commerce, transports annonaires et les passage économique du Bas-Empire au Moyen Âge, *Morfologie sociali e culturali in Europa fra tarda antichità e alto medioevo* [Settimane 45], Spoleto 1998, σ. 68-93 (στο εξής: McCormick, Bateaux). – G. Dagron, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το 330 ως το 451*, μτφρ. Μαρίνα Λουκάκη [Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης], Αθήνα 2000 (α' έκδ. Paris 1984), σ. 604-612 (στο εξής: Dagron, *Πρωτεύουσα*). – Zuckerman, *Registre* 194-206. – Morrisson, Εγκατάσταση 302. – Laiou - Morrisson 55-56. Για το διαχωρισμό της τελευταίας από τις άλλες παροχές, βλ. G. Dagron, L'Empire romain d'Orient au IVe siècle et les traditions politiques de l'hellénisme: le témoignage de Themistios, *TM* 3 (1968) 1-242, ειδικά 46-47. Βλ. και κατωτ., σημ. 22.

19. Οι σιταποθήκες μπορεί να διέθεταν αυλές και διαδρόμους ή να ήταν υπόγειες. Για μια αναπαράσταση σιταποθήκης, βλ. J. Patrich, Warehouse and Granaries, *Caesaria Maritima: A Retrospective after Two Millennia*, εκδ. A. Raban - K. Hollum, Leiden - New York 1996, 167, εικ. 21. Αναλυτικότερα, βλ. G. E. Rickman, *Roman Granaries and Store Buildings*, Cambridge 1971. Για επιπρόσθετη ειδική βιβλιογραφία, βλ. G. Dagron, Ἡ ἀστική οἰκονομία ἀπὸ τὸν 7^ο ἕως τὸν 12^ο αἰῶνα, μτφρ. Ν. Γουλανδρής, *Οἰκον. ἱστορία*, τ. Β', σ. 43-140, ειδικά 123-124, σημ. 327 (στο εξής: Dagron, Ἀστική οἰκονομία). – Γ. Α. Λεβενιώτης, Το θέμα / δουκάτο των Ανατολικών κατά το δεύτερο ήμισυ του 11^{ου} αι., *Βυζαντικά* 25 (2005-2006) 33-101, ειδικά 54-55, σημ. 85.

20. Προκοπίου ῥήτορος τοῦ Καισαρέως περὶ τῶν τοῦ δεσπότη τοῦ Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων, εκδ. J. Haury, *Procopii Caesariensis opera omnia* [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana], Leipzig 1964, λόγος Ε', κεφ. α' (7-25), σ. 150.8-152.2. – G. E. Rickman, Problems of Transport and Storage of Goods for Distribution: «des traces oubliées», *La mémoire perdue. Recherches sur l'administration romaine* [Collection de l'École française de Rome 243], Rome 1998, σ. 317-324, ειδικά 319-320. – Cécile Morrisson, Εγκατάσταση πληθυσμού, οικονομία και κοινωνία στη βυζαντινή Ανατολή, *Ο βυζαντινός κόσμος. Τόμος Α'. Η Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία (330-641)*, διευθ. Cécile Morrisson, μτφρ. Αναστασία Καραστάθη, εκδ. Αναστασία Μυλωνοπούλου, εισαγ. Τόνια Κιουσοπούλου, Αθήνα 2007 (α' έκδ. Paris 2005) (στο εξής: *Κόσμος Α'*), σ. 279-306, ειδικά 301 (στο εξής: Morrisson, Εγκατάσταση). – J. Durliat, L'approvisionnement de Constantinople, *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, εκδ. C. Mango - G.

αυτό παρασκευάζονταν στα αρτοποιεία της πρωτεύουσας οι άρτοι της *σιτοδοσίας πενήτων* αλλά και οι λεγόμενοι *πολιτικοί άρτοι* (αλλιώς *annonna civica*, *σιτηρέσιον πολιτικόν*²¹), δηλαδή το ψωμί που διανεμόταν καθημερινά με έξοδα του δημοσίου από το 330/32 (επί Κωνσταντίνου Α΄) έως το 616/18 (διακοπή επί Ηρακλείου) σε δεκάδες χιλιάδες δικαιούχους που συγκεντρώνονταν γι' αυτόν το λόγο στους 107 πάγκους (έρκάναι, gradus) των γειτονιών της Κωνσταντινούπολης. Τα υπόλοιπα βασικά προϊόντα (κρασί, λάδι, λαρδί / laridum, όσπρια) δεν διανεμόταν ωστόσο δωρεάν' στο παρελθόν λ.χ. τα όσπρια δεν αποτελούσαν καν μέρος της *annonna* της Ρώμης²². Το κράτος όμως ενδιαφε-

Dagron - G. Greatrex [Society for the Promotion of Byzantine Studies. Publications 3], Aldershot 1995, σ. 19-33, ειδικά 29-30 (στο εξής: Durliat, Approvisionnement). – Dagron, *Πρωτεύουσα* 605.

21. *Codex Theodosianus*, εκδ. Th. Mommsen, *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis*, Dublin - Zürich 1971 (α΄ έκδ. Berlin 1904), XIV.17.1-15, σ. 793-796 (α. 364-408) (στο εξής: *CTh*). Για ειδική βιβλιογραφία, βλ. ανωτ., σημ. 18 και κατωτ., σημ. 22.

22. Tengström, *Bread* 94. Οι Angeliki E. Laiou - Cécile Morrisson, *Η βυζαντινή οικονομία*, μτφρ. Δ. Κυρίτσης - επιμ. Χ. Α. Μπαλτάς, Αθήνα 2011 (α΄ έκδ. Cambridge 2007), σ. 55 (στο εξής: Laiou - Morrisson), αναφέρουν μεν ότι όλα αυτά τα προϊόντα προορίζονταν για διανομή στην πρωτεύουσα και σε ορισμένες ακόμη πόλεις, αλλά διευκρινίζουν παρακάτω ότι η ελεύθερη διανομή περιοριζόταν στους *πολιτικούς άρτους*, ενώ και αυτοί ακόμη δεν δίνονταν στο σύνολο του πληθυσμού. Η Marlia Mundell Mango, *The Commercial Map of Constantinople*, *DOP* 54 (2000) 189-207, ειδικά 190 (στο εξής: Mundell Mango, Map), υποστηρίζει ότι από το Έδικτον της Αβύδου ίσως διαφαίνεται ότι τα συγκεκριμένα προϊόντα αποτελούσαν μέρος της *αννόνας* της πρωτεύουσας. Κατά τη γνώμη μας κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να στοιχειοθετηθεί. Αναλυτικότερα για την *annonna civica* της Ρώμης, βλ. Carrié, *Distributions*. – Του ιδίου, *Institution annonnaire*. – R. J. Rowland, *The «Very Poor» and the Grain Dole at Rome and Constantinople*, *Zeitschrift für alte Geschichte* 21 (1976) 69-72. – G. Rickman, *The Corn Supply of Ancient Rome*, Oxford 1980. – P. Garnsey, *Famine and Food-Supply in the Greco-Roman World*, Cambridge 1988. – G. M. Paul, *Josephus, the Epitome de Caesaribus and the Grain-Supply of Rome*, *The Ancient History Bulletin* 4.4 (1990) 79-83. – Houcine Jaïdi, *L'Afrique et le blé de Rome aux IVème et Vème siècles* [Université de Tunis I. Faculté des sciences humaines et sociales. Quatrième série. Histoire 34], Tunis 1990. – Του ιδίου, *L'annonne de Rome au Bas-Empire: difficultés structurelles, contraintes nouvelles*, *Nourrir*, σ. 83-102. – B. Sirks, *Food for Rome. The Legal Structure of the Transportation and Processing of Supplies for the Imperial Distributions in Rome and Constantinople* [Studia Amstelodamensia ad Epigraphicam. Ius Antiquum et Papyrological Pertinentia, n. 31], Amsterdam 1991 (μελέτη των νομικών κυρίως κειμένων με αμφισβήτηση παλαιότερων θέσεων του J.-P. Waltzing, *Étude historique sur les corporations professionnelles chez les romains*, New York 1970 [α΄ έκδ. Bruxelles 1895]). – Του ιδίου, *The Size of the Grain Distributions on Imperial Rome and Constantinople*, *Athenaeum. Studi di lettera e storia dell'Antichità* 79 (1991) 215-237. – Του ιδίου *Some Observations on Edictum Justiniani XIII.8. A Reaction to Jean-Michel Carrié*, *Nourrir*, σ. 213-222. – Catherine Virlouvet,

ρόταν για την ποιότητα και κυρίως για την επάρκειά τους στις αγορές της Κωνσταντινούπολης, καθώς επρόκειτο προφανώς για διατροφικά είδη πρώτης ανάγκης (το λαρδί λ.χ. επωλείτο από τους παντοπώλες [σαλδαμάριους] των γειτονιών, αλλά προοριζόταν και για το στρατό²³). Το σιτάρι που έφθανε στην πρωτεύουσα με τις ετήσιες νηοπομπές της *αννόνας* (ή *αννώνης*), τις λεγόμενες *σιτοπομπές* από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου (κατά τον Ιούλιο ή τον Αύγουστο)²⁴, αποθηκευόταν στις μεγάλες δημόσιες σιταποθήκες (*horrea granaria*) που βρίσκονταν γι' αυτόν τον σκοπό στους λιμένες της πρωτεύουσας (Θεοδοσιανό, Ιουλιανού και Προσφόριον)²⁵. Υπεύθυνο για τη μεταφορά του

Tessera frumentaria. Les procédures de distribution du blé public à Rome à la fin de la République et au début de l'Empire [Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 286], Roma 1995. – Της ίδιας, L'approvisionnement di Roma imperiale: una sfida quotidiana, *Roma imperiale. Una metropoli antica*, εκδ. E. Lo Cascio [Studi superiori 391], Rome 2000, σ. 103-135. – Της ίδιας, L'approvisionnement de Rome en denrées alimentaires de la République au Haut-Empire, *Nourrir*, σ. 37-44. – Της ίδιας, *La plèbe frumentaire dans les témoignages épigraphiques. Essai d'histoire sociale et administrative du peuple de Rome antique* [Collection de l'École française de Rome 414], Rome 2008. – Catherine Viriout - O. Yıldırım, Les annones de Rome et de Constantinople-Istanbul. Introduction, *Nourrir*, σ. 61-82. – A. Tchernia, Le ravitaillement de Rome: les réponses aux contraintes de la géographie, *Nourrir*, σ. 45-60. Για μια επισκόπηση, βλ. J.-M. Carrié - A. Rousselle, *L'Empire romain en mutation des Sévères à Constantine, 192-237*, Paris 1999, σ. 687-691. Βλ. και ανωτ., σημ. 18.

23. Dagron, Άστική οικονομία 120.

24. Ο προοριζόμενος σίτος για την Κων/πολη συγκεντρωνόταν εκεί αρχικά στις σιταποθήκες της Νεαπόλεως και από την εποχή του Ιουστινιανού Α' σε εκείνες της Φιάλης υπό τη φύλαξη των *praepositi horreorum*. Βλ. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία*, τ. Α', σ. 669. Σύμφωνα με ιουστινιάνειο διάταγμα (α. 538/39), η διανεμόμενη αιγυπτιακή *εμβολή* ανερχόταν ετησίως σε 8.000.000 *αρτάβες* (;) (από τη σύνταξη του αποσπάσματος αφήνεται εσφαλμένα να εννοηθεί *νομίσματα*). Βλ. *Iustiniani XIII edicta quae vocantur*, εκδ. R. Schöll - G. Kroll, *Novellae Iustiniani* [Corpus Iuris Civilis 3], Berlin 1895 (ανατ. Dublin - Zürich 1970, Hildesheim 1993), αρ. XIII.8, σ. 783.8-11. – A. E. Müller, Getreide für Konstantinopel. Überlegungen zu Justinians Edikt XIII als Grundlage für Aussagen zur Einwohnerzahl Konstantinopel im 6. Jahrhundert, *JÖB* 43 (1993) 1-20, ειδικά 2 (στο εξής: Müller, Getreide). – Morriison - Sodini, Πόλεις 343. Αυτές ενδεχομένως ισοδυναμούσαν με 24.000.000 *μοδίους* ή 163.000 μετρικούς τόνους ή, κατ' άλλους, με περισσότερες. Βλ. Dagron, Άστική οικονομία 123, σημ. 327, με ειδική βιβλιογραφία. Άλλοι ερευνητές αναφέρουν 234.000 τόνους. Βλ. κατωτ., σημ. 55.

25. C. Mango, *Le développement urbain de Constantinople, IVe-VIIe siècles*, Paris 1985, σ. 37 κ.ε. – P. Magdalino, The Maritime Neighborhoods of Constantinople: Commercial and Residential Functions, Sixth to Twelfth Centuries, *DOP* 54 (2000) 209-226, ειδικά 211-212, για τη *horrea Alexandrina* και το *horreum Theodosianum* στα λιμάνια της Προποντίδας (μια εκ των οποίων επιβίωσε μόνο κατά τον 10^ο αι. και ονομαζόταν Λάμια) και τη *horrea Valentiaca* και τις υπόλοιπες σιταποθήκες (*horrea Troadensia* και *horrea Constantiaca*) στον Κεράτιο (στο Προσφόριον ή *portum Prosforianum*). Η

σίτου ήταν το *corpus navicularum*, δηλαδή το σωματείο των ναυκλήρων. Κατόπιν το παραλάμβαναν τα *collegia pistorum* και φυλασσόταν υπ' ευθύνη τους στις *cellulae* των σιταποθηκών της Κωνσταντινούπολης. Τα λεγόμενα *ορρία του στρατηγίου* και τους υπευθύνους των (κόμης ορρίων, νουμεράριος) επιθεωρούσε μάλιστα κάθε χρόνο ο αυτοκράτορας συνοδευόμενος από τον *έπαρχο Πόλεως* (*praefectus urbi*), άλλους αξιωματούχους και έναν *αρχιτέκτονα* απαραίτητο για τις μετρήσεις, σύμφωνα τουλάχιστον με τις πληροφορίες που παρέχει στα μέσα του 6^{ου} αι. ο Πέτρος Πατρικίος και διασώζει αποσπασματικά ο Πορφυρογέννητος²⁶.

Οι μαρτυρίες των κειμένων και του σφραγιστικού υλικού για τους κόμητες Αβύδου

Ο Προκόπιος αναφέρει στην «Απόκρυφη ιστορία» (ή «Ανέκδοτα») ότι ο *άρχων* που ήταν διορισμένος στην Αβυδο εισέπραττε μέχρι τις αρχές του 6^{ου} αι. «από τους πλοιοκτήτες ορισμένα τέλη που δεν ενοχλούσαν κανέναν ως είδος αμοιβής, την οποία είχε την αξίωση να λαμβάνει για την υπηρεσία αυτή ο αρμόδιος αξιωματούχος· αντιθέτως, εκείνος που υπηρετούσε στον άλλο πορθμό (σημ.: στο Ιερόν του Βοσπόρου) λάμβανε πάντοτε τον μισθό του από τον αυτοκράτορα και ερευνούσε σχολαστικά (...), αν μεταφερόταν στους βαρβάρους του Ευξείνου Πόντου κάποιο από τα προϊόντα που απαγορευόταν να μεταφέρονται στους εχθρούς από την χώρα των Ρωμαίων»²⁷ (λάδι, κρασί, παστό χοιρινό και οπλισμός κατά τον Ιουστινιάνειο Κώδικα²⁸). Οι δύο ανωτέρω αξιωματούχοι ήλεγχαν την ναυσιπλοΐα στους τομείς ευθύνης τους, αποτρέποντας επίσης τη μεταφορά όπλων στην Κωνσταντινούπολη χωρίς ειδική αυτοκρατορική άδεια και την αναχώρηση όσων δεν διέθεταν τα απαραίτητα έγγραφα με σφραγίδες και υπογραφές των

«*Notitia Urbis Constantinopolitanae*» μνημονεύει συνολικά πέντε. Γι' αυτές, βλ. και Mundell Mango, *Map* 192-193. Για βιβλιογραφία, βλ. ανωτ., σημ. 19.

26. (...) *Κωνσταντίνου (...) βασιλέως υιού Λέοντος (...) σύνταγμά τι και βασιλείου σπουδής όντως άξιον πόνημα*, εκδ. I. Reiske, *De caerimoniis aulae byzantinae* [CSHB], Bonnæ 1829-1830, βιβλ. β', κεφ. να', σ. 699.6 κ.ε., ειδικά 700.19 κ.ε. – Cécile Morrisson, Η πρωτεύουσα, *Κόσμος Α'*, σ. 269-278, ειδικά 274. – Morrisson - Sodini, Πόλεις 320, 344. – Dagron, Αστική οικονομία 119, 124, σημ. 327, 130-131. – Του ίδιου, *Πρωτεύουσα* 606-607. Durliat, *Approvisionnement* 29 κ.ε.

27. *Προκοπίου Ανέκδοτα*, εκδ. J. Haury, *Procopii Caesariensis opera omnia. Volumen III, 1. Historia quae dicitur Arcana*, Lipsiae 1906, κεφ. 25, σ. 153.2 κ.ε. (στο εξής: Προκόπιος, *Ανέκδοτα*).

28. *Codex Iustinianus*, εκδ. P. Krüger [Corpus Iuris Civilis 2], Berlin 1877 (ανατ. Dublin - Zürich 1970), IV.41, σ. 178-179 (στο εξής: *CI*).

αρμοδίων αρχών της πρωτεύουσας (υπηρεσία του *magister officiorum*)²⁹.

Η αξιοπιστία των λεγομένων του Προκοπίου ενισχύεται από τη μαρτυρία για τους μεταφορείς των λειψάνων του πρωτομάρτυρος Στεφάνου, οι οποίοι είχαν κατορθώσει να αποφύγουν, υποτιθέμενα ως εκ θαύματος, τον έλεγχο του *άρχοντος των Στενών*³⁰. Πληροφορίες για ανάλογες διαδικασίες ελέγχου απαντούν ωστόσο και σε επιγραφή της αρχαίας Σελεύκειας Πιερίας, επιλείου της συριακής Αντιόχειας. Στο ιουστινιάνειο διάταγμα «Περὶ καταβολῆς συνηθειῶν» αναφέρεται το ποσό των *sportulae* που εισέπρατταν στον λιμένα της Σελεύκειας οι λεγόμενοι *curiosi*, οι οποίοι υπάγονταν στον *magister officiorum* σύμφωνα με τις ισχύουσες νομικές διατάξεις. Οι έλεγχοι ωστόσο που πραγματοποιούνταν στην Αβύδο ήταν μάλλον αρχικά διαφορετικού τύπου, καθώς δεν αφορούσαν στο σύνολο των πλοίων, αλλά μόνο σε εκείνα που μετέφεραν βασικά διατροφικά προϊόντα για τις αγορές και τον επισιτισμό της Κωνσταντινούπολης³¹.

Οι Προκόπιος (κυρίως) και Ιωάννης Μαλάλας μας πληροφορούν επίσης ότι ο Ιουστινιανός Α΄ προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις στα δύο Στενά (ca. 527/28 [;]³²) συγκροτώντας τοπικές υπηρεσίες *δημοσίων τελωνείων*. Στις τελευταίες διόρισε αξιωματούχους που πληρώνονταν από το κράτος («μισθοφόροι ἄρχοντες») και όφειλαν να εξασφαλίζουν προς όφελός του τελευταίου όσο το δυνατόν περισσότερα έσοδα από την είσπραξη φόρων³³. Το λιμάνι της Αβύδου αποτέλεσε λοιπόν στο εξής τελωνειακό σταθμό υπό την εποπτεία *κόμητος*, όπως ακριβώς και το *δημόσιον τελωνείον* του Ιερού, στην περιοχή του Βοσπόρου (ο Μαλάλας τοποθετεί τον διορισμό τού *από υπάτων* (*consularis honorarius*) και *κόμητος στενών Ποντικής θαλάσσης* Ιωάννη μετά τη δολοφονία τού τότε μόλις βαπτισθέντος *ρηγός* των Ούννων Γρώδ στον Κιμμέριο

29. Προκόπιος, ό.π. – Haarer, *Anastasius* 218 κ.ε.

30. *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου πρωτομάρτυρος Στεφάνου καὶ ἡ εὑρεσις τῶν λειψάνων αὐτοῦ*, εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα*, τ. 5, αρ. II, σ. 29-53, ειδικά παρ. 12, σ. 44.10 κ.ε. (στο εξής: *Μαρτ. Στεφάνου*). – *Ἐγκωμ. Στεφάνου*, παρ. 12, σ. 65.17 κ.ε. Πρβλ. Helene Ahrweiler, *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, *REB* 19 (1961) (*Mélanges Raymond Janin*) 239-252, ειδικά 240 (στο εξής: Ahrweiler, *Fonctionnaires*). – Zuckerman, *Registre* 95.

31. Dagron, *Sportules* 442-443. Πρβλ. Durliat - Guillou, *Tarif* 589. – Zuckerman, ό.π.

32. Zuckerman, ό.π. 96. Βλ. ωστόσο και Dagron, ό.π. 454. – Haarer, *Anastasius* 219 (ίσως επί Ιουστίνου Α΄).

33. Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα*, κεφ. 25, 153.2 κ.ε. – Oikonomidès, *Kommerkion* 241. – Karayannopoulos, *Finanzwesen* 161 κ.ε. – Ahrweiler, *Mer* 13, 60. – Meier, *Anastasios I.* 81-82, 136, 366-367, 381. Για τον Μαλάλα, βλ. κατωτ., σημ. 40.

Βόσπορο [α. 528], γεγονός που είχε ωθήσει τον δραστήριο και γενικά φιλόπομπο Ιουστινιανό να λάβει μέτρα στην περιοχή του Πόντου). Ένα ακόμη τελωνείο ιδρύθηκε τότε στην πρωτεύουσα με επικεφαλής έναν συριακής καταγωγής *comes commerciorum* ή *κομμερκιάριο* με το όνομα Αδδαίος, ο οποίος έμελλε να διατελέσει *έπαρχος Πόλεως* και *έπαρχος πραιτωρίου της Ανατολής*³⁴.

Ένας «άρχων δέ τις εκ βασιλέως στελλόμενος» επέβλεπε λοιπόν τα Στενά του Ελλησπόντου φέροντας αρχικά την τιμητική διάκριση του *περιβλέπτο* (*spectabilis*) και αργότερα, σύμφωνα με τα «Θαύματα» του αγίου Δημητρίου, την ανάλογη διάκριση του *μεγαλοπρεπούς*³⁵: επρόκειτο για τον παλαιό και ανενεργό (τότε) πλέον συγκλητι-

34. Λουγγής, ό.π. 202 (με σχολιασμό του προβλήματος εάν τα τελωνειακά έσοδα κατέληγαν στην *comitiva sacrarum largitionum* ή στην *praefectura praetorio per Orientem*). Για τους *κομμερκιάριους*, βλ. Antoniadis-Bibicou, *Douanes* 157 κ.ε. – A. Každan - N. Oikonomides, λ. *kommerkiarios*, *ODB*, τ. 2, σ. 1141. – Brandes, *Finanzverwaltung* 239 κ.ε., 291 κ.ε., 312 κ.ε., 410 κ.ε.

35. *Διήγησις τῶν θαυματουργιῶν τοῦ ἁγίου καὶ πανσεδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου*, εκδ. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans. I. Le Texte* [Centre National de la Recherche Scientifique. MBy], Paris 1979, συλλ. α', θαύμα θ', παρ. 76, σ. 107.18 κ.ε. (*μεγαλοπρεπής κόμης Αβύδου*) (στο εξής: Lemerle, *Miracles*). – Ahrweiler, *Fonctionnaires* 243, σημ. 19. Για τον *περίβλεπτο κόμητα Στενών*, βλ. ανωτ., σημ. 6. Για την ταύτιση του *spectabilis* με το *μεγαλοπρεπή* (ή *μεγαλοπρεπέστατο*), βλ. I. E. Καραγιαννόπουλος, *Ίστορία Βυζαντινού κράτους. Τόμος Α΄. Ίστορία πρώιμου βυζαντινής περιόδου (324-565)*, Θεσσαλονίκη 1991 (ανατ. γ'), σ. 720 (στο εξής: Καραγιαννόπουλος, *Ίστορία Α΄*). – Του ιδίου, *Το Βυζαντινό κράτος*, Θεσσαλονίκη 42001, σ. 414. – Κ. Ε. Πλακογιαννάκης, *Ελληνική ανατολική αυτοκρατορία των μέσων αιώνων. Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο. Εθιμοτυπία, διοίκηση, στρατός*, Αθήνα 2001, σ. 314-316. 85 κ.ε. Αναλυτικά για τον *spectabilis*, βλ. R. Guiland, *Recherches sur les institutions byzantines* [Berliner byzantinische Arbeiten 35], Berlin - Amsterdam 1967, τ. 1, σ. 22-31, 65-72. Εν αντιθέσει με τους παραπάνω τιτλούχους, οι *illustres* άρχισαν να αποκαλούνται στα μέσα του 5^{ου} αι. *magnifici*, αργότερα *excelsi* και τελικά κατά τον 6^ο αι. *gloriosi* (*ενδοξότατοι*). Βλ. A. Každan, λ. *gloriosus*, *ODB*, τ. 2, σ. 855. Για τη σύγκλητο τον 6^ο αι., βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός* 82 κ.ε. (με ειδική βιβλιογραφία). Η διάκριση των συγκλητικών άρχισε γενικά να εκλείπει από τον 7^ο αι. Βλ. Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Ή σύγκλητος είς τό Βυζαντινόν κράτος* [Έπετηρίς του Άρχείου τής ιστορίας του έλληνικού δικαίου 2], έν Άθήναις 1949 (σ. 1-151), σ. 39. Η ίδια (σ. 56) απορρίπτει την εκδοχή ότι οι στρατιωτικοί υπήρξαν μέλη της συγκλήτου στους πρώτους βυζαντινούς αιώνες. Αντιθ. βλ. ωστόσο, H. G. Beck, *Senat und Volk von Konstantinopel. Probleme der byzantinischen Verfassungsgeschichte* [Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch - historische Klasse. Sitzungsberichte, 6. Band], München 1966, σ. 30-32. – T. Λουγγής, Δοκίμιο για την κοινωνική εξέλιξη στη διάρκεια των λεγόμενων «Σκοτεινών αιώνων» (602-867), *Σύμμεικτα* 6 (1985) 139-222, 142-143, σημ. 6 (στο εξής: Λουγγής, Δοκίμιο). Οι αναφορές στα αφηγηματικά κείμενα και το σφραγιστικό υλικό καταδεικνύουν ότι οι τελευταίοι έχουν μάλλον δίκιο.

κό τίτλο β' τάξης, ο οποίος κατά τον 6^ο αι. απονεμόταν σε *δούκες* ή *βικαρίους* (στις συνεδριάσεις της συγκλήτου συμμετείχαν μόνο οι ανώτεροι *gloriosi* / *ενδοξότατοι* και *illustres* / *ιλλούστριοι*, οι περισσότεροι εκ των οποίων είχαν διατελέσει στο παρελθόν *πραίτωρες* ή *κοιαιστωρες*). Η επίσημη ονομασία του προαναφερθέντος *άρχοντος* ή *κόμητος των Στενών* ήταν από τον 6^ο αι. *κόμης Αβύδου* (οι αρχαίοι τύποι *Ἀβυδηνοκόμης* / *Ἀβυδοκόμης*³⁶ προφανώς δεν σχετίζονται καθόλου με τον συγκεκριμένο αξιωματούχο)³⁷.

Από το σωζόμενο σφραγιστικό υλικό διαφαίνεται επίσης ότι οι *κόμητες Αβύδου* (αλλά και του Ιερού) έφεραν ήδη από το β' μισό του 6^{ου} έως και τον 8^ο αι. τους τίτλους του *υπάτου* ή του *από υπάτων* ή του *από επάρχων* ή του *ιλλουστρίου*³⁸ (ή ενδεχομένως του *βεστίτωρος*)³⁹. Διέθεταν ευρύτερες αρμοδιότητες, όπως και ο διορισμένος επί Ιουστινιανού *Α' κόμης των Στενών της Ποντικής θαλάσσης* (*comes angustiarum Pontici maris*)⁴⁰ ή αλλιώς (κατά τις σφραγιστικές μαρτυρίες)

36. *Aristophanis Fragmenta*, έκδ. G. Dindorf, Lipsiae 1829, σ. 226, παρ. 568, LXXXII. – *Bibliotheca Augustana*, λ. Ἄβυδος, ή (με παραπομπές).

37. Προκόπιος, ό.π. – Λουγγής, ό.π. 202. Επιπρόσθετα, βλ. *Μαρτ. Στεφάνου*, παρ. 12, σ. 44.11: «(...) ήλθομεν εις τὰ Στενά Χαλάσαν (sic: χαλάσαι κατά τον Ἄμαντο, Ἄβυδος 404, σημ. 1), διὰ τὸν ἄρχοντα τῶν Στενῶν». – *Ἐγκωμ. Στεφάνου*, παρ. 12, σ. 65.17 κ.ε. – *Θεοφάνους ἀμαρτωλοῦ μοναχοῦ καὶ ἡγουμένου τοῦ Ἄγρου καὶ ὁμολογητοῦ χρονογραφία ἐπὶν φκη* (...), έκδ. C. de Boor, *Theophanis Chronographia. Volumen I. Textum graecum continens*, Lipsiae 1883 (ανατ. Hildesheim - New York 1980), σ. 298.27: «Θεόδωρον, τὸν κόμητα τῆς Ἀβύδου». Επίσης, βλ. ανωτ., σημ. 6 (Εδίκτον Αβύδου).

38. Σύμφωνα με τον Λουγγή, Δοκίμιο 145, ο τίτλος του *illustriis* υπήρξε ο μοναδικός συγκλητικός τίτλος που επιβίωσε μετά τα τέλη του 5^{ου} αι. και έως τα μέσα του 7^{ου} αι. Ωστόσο, βλ. ανωτ., σημ. 35.

39. G. Zacos - A. Veglery, *Byzantine Lead Seals: Volume One. Part One. Nos. 1-1095. Imperial and Allied Seals: Vth to XVth Centuries. Non-Imperial Seals: VIth to XVth Centuries, Volume One. Part Two. Nos. 1096-2671A. Non-Imperial Seals: VIth to IXth Centuries, Volume One. Part Three. Nos. 2672-3231. Imperial and Allied Seals: Vth to XIVth Centuries. Non-Imperial Seals: VIth to IXth Centuries*, Basel 1972, τ. 1.1, αρ. 640, σ. 510-511 (β' μισό 6^{ου} αι.), τ. 1.2, αρ. 1333, σ. 815 (8^{ου} αι.), αρ. 1769, σ. 1011 (α' μισό 8^{ου} αι.), αρ. 1803, σ. 1029 (8^{ου} αι.), αρ. 2480^A, σ. 1344-1345 (α' μισό 8^{ου} αι.), τ. 1.3, αρ. 2871, σ. 1636-1637 (6^{ου} αι.), αρ. 3039, σ. 1712 (ca. 650-750), αρ. 3160, σ. 1766 (α' μισό 8^{ου} αι.) (στο εξής: Zacos - Veglery). – *D.O. Seals 3*, αρ. 40.4, σ. 75-76, αρ. 40.5, σ. 76, αρ. 40.6, σ. 76, αρ. 40.7, σ. 76 (οι ίδιες βούλλες). – Cheynet, *Abydos 377-386*, ειδικά αρ. 1 (Κωνσταντίνος, *βεστίτωρ* και *κόμης Αβύδου*, τέλη 7^{ου} - αρχές 8^{ου} αι.), αρ. 2 (Λεόντιος, *ιλλούστριος*, *τρακτευτής Νήσων* και *κόμης Αβύδου*, 7^{ου} αι.) (= *SBS* 10 [2010] 117).

40. *Ἰωάννου Μαλάλα χρονογραφία*, έκδ. I. Thurn, *Ioannis Malalae Chronographia* [CFHB 35], Berolini et Novi Eboraci 2000, λόγος 18, παρ. 14, σ. 361.70 κ.ε.: «ἐποίησε κόμητα στενῶν τῆς Ποντικῆς θαλάσσης, ὃν ἐκέλευσε καθῆσθαι ἐν τῷ λεγομένῳ Ἰερῷ εἰς αὐτὸ τὸ στόμιον τῆς Πόντου, Ἰωάννην τὸν ἀπὸ υπάτων, ἀποστείλας αὐτὸν μετὰ τῆς βοήθειας Γοτθικῆς». Πρβλ. Ahrweiler, *Fonctionnaires* 246-247. – Külzer, *Ostthrakien* 209.

κόμης του Ιερού⁴¹ ή του Ιερού και του Πόντου⁴² ή ενδεχομένως κάποτε ταυτόχρονα Αβύδου και Ιερού⁴³ (τελωνειακός αξιωματούχος αλλά και επικεφαλής στολίσκου και ίσως γοθτικής φρουράς).

Οι απόψεις των ερευνητών για το Έδικτον της Αβύδου

Μετά από όσα αναφέραμε, το πρόβλημα που ανακύπτει σε αυτό το σημείο αφορά τόσο στη χρονολόγηση του Εδίκτου της Αβύδου όσο και στην ερμηνεία των λεγομένων του. Δεν είναι σαφές π.χ. αν τα έσοδα από τα ποσά που κατέβαλλαν τα διερχόμενα πλοία στα Στενά (επί Αναστασίου Α΄ [;]) κάλυπταν μόνο τους μισθούς του κόμητος και των κλασσικών των Στενών ή αν μέρος τους κατέληγε και στο αυτοκρατορικό ταμείο, όπως υποστήριξε η Αντωνιάδη-Μπιμπίκου⁴⁴. Το σίγουρο είναι ότι οι τελευταίοι αξιωματούχοι ήλεγχαν την ναυσιπλοΐα από και προς την Κωνσταντινούπολη.

Η Haager θεωρεί ότι η «γνώσις συνηθειών» που κατέβαλλαν οι ναύκληροι στα Στενά μέχρι τις αρχές της βασιλείας του Ιουστινιανού Α΄ δεν θα πρέπει να συγχέεται με τους τελωνειακούς δασμούς που κατέβαλλαν στην πρωτεύουσα⁴⁵. Κατά τον Dagron, η πρόβα που αναφέ-

41. *D.O. Seals 3*, αρ. 81.1, σ. 137: Βαάνης, πατρίκιος, μάγιστρος και κόμης Ιερού (κόμης Ουγκίου κατά τον W. Seibt, *BZ* 92 [1999] 541). – Zacos - Veglery, τ. 1.2, αρ. 2077, σ. 1155. – *D.O. Seals 3*, αρ. 81.2, σ. 138. Βλ. και Zacos - Veglery, ό.π., αρ. 2358, σ. 1290. – *D.O. Seals 3*, αρ. 81.3, σ. 138. Βλ. τέλος, O. F. Višniakova, *Vestnik Drevnei Istorii* I (6) (1939) 129 και ορθή ανάγνωση εν *SBS* 3 (1993) 107, 177: κόμης Ιερού. Για τον τελευταίο, βλ. J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire. Volume II*, London 1923, σ. 355, σημ. 5. – Stein, *Histoire II* 442, σημ. 1. – Δ. Α. Ζακυθηνός, Μελέται περί της διοικητικής διαιρέσεως και της έπαρχιακής διοικήσεως εν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, *ΕΕΒΣ* 22 (1952) 159-182, ειδικά 180. – Ahrweiler, *Fonctionnaires* 246 κ.ε. – Της ίδιας, *Mer* 13, σημ. 4, 75-76, 100. – Zacos - Veglery, τ. 1.2, αρ. 2077, σ. 1155. – E. Schilbach, *Byzantinische metrologische Quellen* [Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών - Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 19], Θεσσαλονίκη 1982, σ. 167 (στο εξής: Schilbach, *Quellen*).

42. Mordtmann, *Edict 309* (7^{ος} - 8^{ος} αι.). – Alexandra-Kyriaki Wassiliou (-Seibt) - W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, 2. Teil. Zentral- und Provinzialverwaltung* [Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Denkschriften, 324. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik. Band II/2], Wien 2004, αρ. 140, σ. 151 (μέσα 9^{ου} αι.): Μιχαήλ, σπαθαροκανδιδάτος και κόμης Ιερού και Πόντου (στο εξής: Wassiliou - Seibt). Γενικά, βλ. H. Ahrweiler, *Fonctionnaires* 247 κ.ε. – Antoniadis-Bibicou, *Douanes* 78-79. Βλ. και *D.O. Seals 3*, αρ. 72.1, σ. 12: κομμερκιάριος Ιερού και Πόντου (10^{ος} ή 11^{ος} αι.).

43. Zacos - Veglery, τ. 1.2, αρ. 1333, σ. 815-816: Γεώργιος, ύπατος και κόμης Αβύδου και Ιερού (8^{ος} αι.). Πρβλ. Α. Μήλλας, *Προποντίδα, «μιά θάλασσα τής Ρωμιουσίνης»*, Αθήνα 1992, σ. 22 (ca. 730-787).

44. Antoniadis-Bibicou, ό.π. 85.

45. Haager, *Anastasius* 219. Αντιθ. βλ. Zuckerman, *Registre* 95-96.

ρει το Έδικτον αφορούσε αρχικά στον έλεγχο ποιότητας και νομιμότητας των ειδών της *annona* (species *annonariae*), αλλά τελικά κατέληξε *sportula*, δηλαδή «φιλοδώρημα», η οποία καταβαλλόταν κατά την πραγματοποίηση του ελέγχου ασφαλείας⁴⁶.

Η παραπάνω ερμηνεία δεν εξηγεί (κατά τον Zuckerman) γιατί οι υποτιθέμενοι έλεγχοι ασφαλείας πραγματοποιούνταν μόνο, σύμφωνα τουλάχιστον με το Έδικτον της Αβύδου, στους μεταφορείς της *πολιτικής αννόνας*. Ο ίδιος ερευνητής, στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μονογραφία του για το κτηματολόγιο της Αφροδιτούς (ή Αφροδίτης, σημ. Kôm Ishqaw)⁴⁷, χωριού της Κάτω Αιγύπτου, υποστηρίζει ότι το Έδικτον χρονολογείται στο 528 και αποσκοπούσε στη διασφάλιση του επαρκούς ανεφοδιασμού της Κωνσταντινούπολης. Ο ίδιος θεωρεί επιπρόσθετα ότι το Έδικτον καταδεικνύει παράλληλα ότι η Αβυδος μετατράπηκε τότε σε σημείο ελέγχου της ποιότητας των ειδών της *αννόνας*· η εποπτεία της παραλαβής και ορθής διανομής της τελευταίας πέρασε από τον έλεγχο του *praefectus urbi* (έπαρχος Πόλεως) και των κατώτερων *αννονεπάρχων* στον *praefectus praetorio per Orientem* (έπαρχος πραιτωρίου της Ανατολής), μετά την ανάληψη του τελευταίου αξιώματος από τον γνωστό *πατρίκιο* Ιωάννη Καππαδόκη⁴⁸ (μάλλον αρχές της άνοιξης του 531)⁴⁹. Η πολιτική αυτή συμπληρώθηκε με τις φορολογήσεις των φορτίων σίτου (Έδικτον XIII, α. 538) και με την κατασκευή ενός *ορρείου* με απόθεμα σίτου στην Τένεδο. Κατά τον Zuckerman, η αύξηση των φόρων που επιβάλλονταν στα πλοία θα μπορούσε λοιπόν να ερμηνευθεί από την άνοδο των εξόδων της λεγόμενης *πρόβας*, αντί της υποτιθέμενης απληστίας του Ιουστινιανού Α', όπως ισχυρίζεται ο εχθρικά διακείμενος Προκόπιος. Σε ό,τι αφορά τη μαρτυρία περί αρχικής επιβολής του Εδίκτου της Αβύδου είκοσι δύο έτη νωρίτερα και περί «ανακάλυψής» του από τον *έπαρχο Πόλεως* (*praefectus urbi*), ο Zuckerman δίνει την εξής ερμηνεία: Υποθέτοντας

46. Dagron, *Sportules* 455. Για το ότι η *annona civica* δεν διέθετε ταμειακό σκοπό, βλ. Karayannopoulos, *Finanzwesen* 106 κ.ε.

47. Η μελέτη του Zuckerman, *Registre*, έχει ήδη χαρακτηριστεί, μεταξύ άλλων, «θεμελιώδης και νεωτερική για τη φορολογία και το νόμισμα». Βλ. *Κόσμος Α'* 37, αρ. 358 *bis*.

48. E. Stein, *Justinian, Johannes der Kappadozier und das Ende des Konsulats*, *BZ* 30 (1929-1930) 376-381. – J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. IIIa, IIIb: A.D. 527-641*, Cambridge 1992, σ. 627-635. – Λουγγής, *Ιουστινιανός* *passim*.

49. Λυδός, *Περί άρχων*, βιβλ. 3, παρ. 38, σ. 126.8 κ.ε. – Bandy, *Lydus* 190. Για τη χρονολόγηση, πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός* 147. Για τους *αννονεπαρχους* και τη σχέση τους με τον *έπαρχο Πόλεως*, βλ. *CTh*, I.6.5, σ. 39-40 (α. 368), I.6.7, σ. 40 (α. 376). – *CI*, 1.44.1-2, σ. 86 (α. 532).

ότι είχε δημοσιευθεί κατά το έτος 528 (από το έτος 498 έως τότε αντιστοιχούσαν 18 μεγάλου σχήματος [ca. 17,92 ή 18 γραμμαρίων] και 36 μικρού σχήματος [ca. 8,96 ή 9 γραμμ.] φύλλεις [εκάστη 40 αξίας νομισμάτων] στη λίτρα), θα είχε λογικά αντικατασταθεί σύντομα από άλλη ρύθμιση, η οποία θα επανακαθόριζε τα ποσά των φόρων με βάση τις βαρύτερες φύλλεις που τέθηκαν σε κυκλοφορία το 538. Το 550/51 ωστόσο (κατ' άλλους όμως κάπου ανάμεσα στα 548-562), είκοσι δύο ακριβώς χρόνια αργότερα (όπως λέγεται και στο Έδικτον), ο Ιουστινιανός επανέφερε το παλαιό χάλκινο νόμισμα, δηλαδή την αντιστοιχία 18 μεγάλες φύλλεις ανά λίτρα⁵⁰ (στόχος των αυξομειώσεων ήταν η προσαρμογή της ονομαστικής αξίας των κερμάτων στην πραγματική μεταλλική τους αξία, σε σχέση προς τα νομίσματα, και η διαφύλαξη της εσωτερικής συνοχής του ευρύτερου συστήματος). Τα ποσά των εισπραττόμενων φόρων έπρεπε τότε να επαναπροσδιοριστούν από την αρμόδια κρατική αρχή. Ο έπαρχος Πόλεως όμως δεν ήταν πια υπεύθυνος για την αννόνα. Ο ίδιος «ανακάλυψε» μεν στα αρχεία της υπηρεσίας του τα παλαιότερα ποσά των φόρων, αλλά ένας άλλος ανώτερος αξιωματούχος, ο έπαρχος πραιτωρίου της Ανατολής, ήταν πλέον ο αποδέκτης του νέου Εδίκτου⁵¹.

Μια παράλληλη επανεξέταση του Εδίκτου και των πληροφοριών των υπολοίπων πηγών

Η προαναφερθείσα λύση που προτείνει ο Zuckerman είναι οπωσδήποτε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, αν και η υπόδειξη του έτους 528 ως *terminus post quem* για τη χρονολόγηση του Εδίκτου της Αβύδου είναι ίσως υποθετική. Η επισήμανση του ίδιου ότι το Έδικτον κατέστησε τον παραπάνω λιμένα σε σημείο ελέγχου της ποιότητας των ειδών της αννόνας πιστεύουμε ότι είναι οπωσδήποτε ορθή. Εν αντιθέσει με τον ασαφή Μαλάλα που αναφέρεται μόνο στο Ιερόν, ο Προκόπιος παρέχει συγκεκριμένες μαρτυρίες για την ταυτόχρονη ίδρυση επί Ιουστινιανού Α' κρατικών τελωνείων στην Άβυδο, όπου μέχρι τότε δεν υπήρχε ανάλογη υπηρεσία, και στο Ιερόν καθώς και για τους λόγους που ώθησαν στην κατασκευή *ορρ(ε)ίου* στην Τένεδο. Η ίδρυση τελωνείων οπωσδήποτε αύξησε τα κρατικά έσοδα, καθώς ο Ιουστινιανός «επήγγελε δέ χρήματα οί ότι πλειῆστα ἐνθένδε ἀποφέρειν δυνάμει τῆ πάση», ενώ οι τελωνειακοί που τοποθέτησε υπερέβησαν ακόμη και τις βασιλι-

50. Morriison, Νόμισμα 57.

51. Zuckerman, *Registre* 95-96.

κές εντολές, κατά τον εχθρικό Προκόπιο, ώστε να είναι αρεστοί στον αυτοκράτορα⁵².

Κατά τη γνώμη μας ωστόσο, το Έδικτον της Αβύδου μάλλον δεν αναφέρεται στη λειτουργία τελωνείου και στην επιβολή εμπορικών δασμών και δεν ταυτίζεται με τα λεγόμενα του Προκοπίου, χωρίς όμως αυτό να είναι απόλυτα βέβαιο. Το Έδικτον μνημονεύει κατά τρόπο χαρακτηριστικό μόνο ορισμένα διατροφικά αγαθά, ενώ παράλληλα ορίζει τα μάλλον μικρά ποσά που θα έπρεπε να καταβάλλουν οι μεταφορείς (ναύκληροι) του σίτου (για την *appona civica*) και κάποιων άλλων βασικών ειδών στους ελεγκτές (κλασσικούς) των Στενών, χωρίς ιδιαίτερο ταμειυτικό σκοπό (ο Προκόπιος αναφέρει ρητά ότι αυτό το καθεστώς ίσχυε μέχρι τον Ιουστινιανό, αν και υπάρχουν μετέπειτα αναφορές για μη επιβολή φόρου στο εμπόριο σιτηρών έως το 1073⁵³ καθώς και για απαλλαγή από την καταβολή τέλους για όσους μετέφεραν αγαθά για προσωπική χρήση ή για τις ανάγκες του κράτους⁵⁴). Η μεταφορά των σιτηρών μέσω της *αννόνας* για τους *πολιτικούς άρτους* της πρωτεύουσας παρέκαμπε τους μηχανισμούς της αγοράς, αλλά ο έλεγχος ειδικά των μεταφορέων σίτου ήταν ίσως επιβεβλημένος και για έναν πιθανό λόγο που δεν έχει επισημανθεί επαρκώς: για την εξασφάλιση ότι οι *navicularii* / *ναύκληροι* δεν είχαν κατακρατήσει παράνομα τμήμα του φορτίου⁵⁵.

52. Προκόπιος, *Ανέκδοτα*, κεφ. 25, σ. 154.3 κ.ε.

53. *Ιστορία έκτεθεισα παρά Μιχαήλ προέδρου κριτοῦ ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τοῦ βήλου τοῦ Ἀτταλειάτου*, εκδ. Immaculada Perez Martin, *Miguel Atalates. Historia* [Nueva Roma 15], Madrid 2002, σ. 149.3 κ.ε.

54. *Ἐκλογή τῶν νόμων τῶν ἐν ἐπιτόμῳ ἐκτεθειμένων καὶ εἰς ν' τίτλους διηρησμένων (...)*, τίτλ. ΙΕ', παρ. με' (α. 920), εκδ. K. E. Zachariä von Lingenthal, *Jus Graecoromanum - Νεαραὶ καὶ χρυσόβουλλα τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων*, Aalen 1962 (α' εκδ. Ι. Ζέπος - Π. Ζέπος, Ἀθήναι 1931), τ. 4, σ. 370 -βλ. Γερολυμάτου, *Αγορές* 204. Για την άποψη ότι δεν υφίστατο ιδιωτικό εμπόριο σιτηρών και ότι τα τελευταία ανήκαν στο κράτος, βλ. Evelyne Patlagean, *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance du 4e au 7e siècles*, Paris - La Haye 1977, σ. 181 κ.ε. 187. - Durliat, *Ville* 243, 294 κ.ε. (σιτωνία), 392-399, 523-524, 559 κ.ε. Ωστόσο, βλ. αντιθ. Αγγελική Ε. Λαΐου, *Οί ανταλλαγές και τὸ ἐμπόριο ἀπὸ τὸν 7^ο ἕως τὸν 12^ο αἰῶνα*, μτφρ. Ελένη Μαχαιρά-Οδονί, *Οἶκον. Ἱστορία*, τ. Β', σ. 471-559, ειδικά 478, 483 (στο εξής: Λαΐου, Ἀνταλλαγές). Για το μη εφοδιασμό σιτηρών αποκλειστικά μέσω ελεύθερου εμπορίου, βλ. M. Kaplan, *Les hommes et la terre à Byzance du VIe au XIe siècle. Propriété et exploitation du sol* [Byzantina Sorbonensia 10], Paris 1992, σ. 469.

55. Ανάλογοι έλεγχοι γίνονταν κατά τη μεταφορά του σίτου στη Ρώμη. Βλ. Tengström, *Bread* 50. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τους περίπου 234.000 τόνους σιταριού που στελνόταν ετησίως από την Αίγυπτο στην Κων/πολη με τη μορφή φόρου (*εμβολή*), στην πρωτεύουσα κατέληγαν περίπου 175.000, μετά τις διάφορες απώλειες κατά τη μεταφορά και την αποθήκευση. Βλ. Jones, *Empire*, τ. 2, σ. 696-698. - Laiou - Morris-

Επί Ιουστινιανού Α΄ ωστόσο μάλλον επιβλήθηκε φορολόγηση σε όλα τα διερχόμενα πλοία και στα φορτία τους, ενώ η Άβυδος μετατράπηκε σε *δεκατευτήριο* κατά τον σύγχρονο και κάτοικο της πρωτεύουσας Αγαθία⁵⁶. Έκτοτε δηλαδή οι φόροι ανέρχονταν μάλλον στο 10% (= πιθανή επιβολή του λεγόμενου *κομμερκίου*⁵⁷) της αξίας των εμπορευμάτων, γεγονός ωστόσο που έρχεται σε προφανή αντίθεση με τα μικρά ποσά που αναφέρονται στο Έδικτον, ακόμη και αν εξαιρέσουμε τα σιτηρά, τα ελάχιστα λ.χ. ποσά που πλήρωναν οι *οινηγοί*, σύμφωνα πάντοτε με το Έδικτον, δεν μπορούν να συγκριθούν με εκείνα που καταβάλλονταν αργότερα με τη *δεκάτωση* ή *δεκατ(ε)ία των ουναρίων* ή αλλιώς *ουναρών*, ενός δασμού 10% επί της μεταφοράς και πώλησης κρασιού⁵⁸ που μάλιστα εισπραττόταν στην αντικρινή της Αβύδου κωμόπολη και σκάλα (έμποριον) των Κοίλων ή Κιλίων⁵⁹.

Ο Προκόπιος υπερτονίζει, όπως συνηθίζει γενικά στα «*Ανέκδοτα*», την τότε μεταβολή αποσιωπώντας ουσιαστικά το (ελαφρώς προγενέστερο;) Έδικτον της Αβύδου⁶⁰, ενδεχομένως για να στιγματίσει την τότε αυτοκρατορική πολιτική. Και στις δύο μαρτυρίες έχουμε να κάνουμε ουσιαστικά με τον ίδιο αξιωματούχο που είχε τοποθετηθεί στον

son 56. O Müller, *Getreide* 1-20, υπολογίζει απώλειες της τάξης του 20% από καταχρήσεις, σήψη και καταστροφές από τρωκτικά. Ο Κωνσταντίνος Α΄ (324-337) είχε ορίσει ότι οι *navicularii* μεταφορείς σίτου από την Αίγυπτο δικαιούνταν το 4% του μεταφερόμενου φορτίου. Βλ. *CTh.*, XIII.5.7, σ. 749 (α. 334). Μέχρι και την ιουστινιάνεια εποχή, οι *ναύκληροι* ήταν απαλλαγμένοι από τον έγγειο φόρο για γαίες που τους είχαν παραχωρηθεί καθώς και από έμμεσους φόρους / δασμούς (*vestigalia*). Αργότερα ωστόσο, η μεταφορά σίτου γινόταν επί πληρωμή. Βλ. McCormick, *Bateaux*, *passim*.

56. Αγαθίας Σχολαστικός, *Ίστοριών τόμοι ε΄*, εκδ. R. Keydell, *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque* [CFHB 2], Berolini 1967, βιβλ. Ε΄, παρ. 12, σ. 178.25 (ενώ αφηγείται γεγονότα του 559). Η συγγραφή του έργου τοποθετείται γενικά μετά το 568. Βλ. Α. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι. Τόμος Α΄ (4^{ος}-7^{ος} αι.)*, Αθήνα 1997, σ. 434-435. Για τα τότε *δεκατευτήρια* του κράτους, βλ. επίσης Προκόπιος, *Ανέκδοτα*, κεφ. 25, σ. 156.5. – Μένανδρος Προτήκτωρ, *Ίστορία*, εκδ. C. de Boor, *Excerpta de legationibus Romanorum ad gentes*, Berlin 1903, σ. 360-361.

57. N. Oikonomides, λ. *kommerkion*, *ODB*, τ. 2, σ. 1141-1142.

58. Antoniadis-Bibicou, *Douanes* 103-104. – P. Lemerle, Notes sur l'administration byzantine à la veille de la IVe Croisade d'après deux documents inédits des archives de Lavra, *REB* 19 (1961) 258-272, ειδικά 259 (= *Le monde de Byzance. Histoire et institutions* [VR], London 1978, αρ. XXIV). – Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Τò πολίτευμα και οί θεσμοί τής Βυζαντινής αυτοκρατορίας 324-1204. Κράτος - διοίκηση - οίκονομία - κοινωνία*, Αθήνα 2004, σ. 378, 430. – Του ιδίου, 'Ο ρόλος του Βυζαντινού κράτους στην οίκονομία, *Οίκον. ιστορία*, τ. Γ΄, σ. 139-252, ειδικά 243 (στο εξής: Οικονομίδης, Ρόλος).

59. Για τα Κοίλα (αλλιώς Κίλια, Κοίλια, Κοίλη, Κύλ[λ]α), βλ. Choisel-Gouffier, *Περιήγησις* 945 κ.ε. – Külzer, *Ostthrakien* 458-459 (με πηγές και βιβλιογραφία). – Γερολυμάτου, *Αγορές* 78-79.

60. Durliat - Guillou, *Tarif* 593.

Ελλήσποντο φέροντας το συγκλητικό τίτλο του *περιβλέπτου* (*spectabilis*) και, τουλάχιστον από το α' μισό του 6^{ου} αι. (απαρχή της προοδευτικής «στρατιωτικοποίησης» της επαρχιακής διοίκησης που ολοκληρώθηκε τον 8^ο αι.), το στρατιωτικό αξίωμα του *κόμητος* (οι *άρχοντες* Μάλτας και Κορίνθου ήταν αντιθέτως *δρουγγάριοι*)⁶¹. Η διαφορά ήταν ότι ο *κόμης* που τοποθετήθηκε στο τελωνείο επί Ιουστινιανού ελάμβανε μισθό από το αυτοκρατορικό ταμείο (κατά τον Προκόπιο), ενώ ο *κόμης* που αναφέρεται στο Έδικτον της Αβύδου αποζημιωνόταν εισπράττοντας *in situ sportulae*.

Ένα ακόμη έμμεσο στοιχείο για τη χρονολόγηση του Εδίκτου επί Αναστασίου Α' είναι ίσως το εξής: Σε αυτό γίνεται επανειλημμένα λόγος για *περίβλεπτο κόμητα Στενών*, ενώ το μεταγενέστερο σφραγιστικό υλικό των 6^{ου} - 8^{ου} αι. μνημονεύει *κόμητες Αβύδου* που έφεραν διαφορετικούς συγκλητικούς ή άλλους τίτλους⁶². Ο *κόμης Αβύδου* που αναφέρεται αργότερα στα «Θαύματα» του αγίου Δημητρίου έφερε στις αρχές του 7^{ου} αι. την ιδιότητα του *μεγαλοπρεπούς*⁶³, η οποία είχε ταυτιστεί με τον συγκλητικό τίτλο του *περιβλέπτου* / *spectabilis* μετά τα μέσα του 6^{ου} αι.⁶⁴. Στο Έδικτον ωστόσο αναφέρεται η προγενέστερη ονομασία *περίβλεπτος*⁶⁵.

Ένας πιθανός αντίλογος για την ανωτέρω χρονολόγηση θα μπορούσε ωστόσο να είναι ο εξής: Γνωρίζουμε ότι οι νέοι *κόμητες* που είχαν διοριστεί από τον Ιουστινιανό Α' στις ανατολικές επαρχίες του κράτους, μετά τη «συνένωση» του αξιώματος του *βικαρίου* με εκείνο του *άρχοντος*, έφεραν επίσης τον τίτλο του *spectabilis*⁶⁶. Είχαν πλέον διπλές αποδοχές (πρβλ. τους «μισθοφόρους ἄρχοντες» που τοποθέτησε ο Ιουστινιανός στα νέα τελωνεία Αβύδου και Ιερού) αναλαμβάνο-

61. Ahrweiler, *Mer* 61.

62. Βλ. ανωτ., κείμε. και σημ. 39.

63. Lemerle, *Miracles*, συλλ. α', θαύμα θ', παρ. 76-77, σ. 107.18 κ.ε., συλλ. β' θαύμα δ', παρ. 251, σ. 213.22.

64. P. Koch, *Die byzantinische Beamtitel von 400 bis 700*, Jena 1903, σ. 45-58. – R. Grosse, *Römische Militärgeschichte von Galienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin 1920, σ. 135. – E. Hanton, *Lexique explicatif du Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure*, *Byz.* 4 (1927-1928) 53-136, ειδικά 103-106. – R. Guiland, *Maîtres de la Miliaria*, *Annali dell Fondazione Italiana per la storia amministrativa* 3 (Milan 1966) 133-144, ειδικά 136-137 (= *Titres et fonctions de l'Empire byzantin* [VR], London 1976, αρ. V). – J. Wieworowski, *Duces of Scythia Minor. A Prosopographical Study* [Xenia Posnaniensia. Monographie 8], Poznan 2008, σ. 61.

65. Βλ. ανωτ., σημ. 6.

66. R. Guiland, *Egrège - perfectissime - clarissime*, *EEBS* 35 (1967) 17-40, ειδικά 33 (= *Titres et fonctions* [ό.π.], αρ. I). – Jones, *Empire*, τ. 1, σ. 379. – Γκουτζιουκώστας - Μονιάρος 36 κ.ε.

ντας παράλληλα πολιτική και στρατιωτική εξουσία, όπως και οι κόμμητες Αβύδου.

Συμπεράσματα

Όπως αναλύθηκε ήδη, πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι για την ουσιαστική απαρχή της λειτουργίας του τελωνειακού σταθμού της Αβύδου, στη δημιουργία του οποίου (επί Ιουστινιανού Α΄) αναφέρεται ο Προκόπιος (ο Ιωάννης Μαλάλας κάνει ασαφή λόγο μόνο για το Ιερόν), αντλούμε πληροφορίες και από το λεγόμενο «Έδικτον της Αβύδου». Το συγκεκριμένο διάταγμα χρονολογείται από ορισμένους μελετητές στις αρχές της βασιλείας του Ιουστινιανού. Κατά τη γνώμη μας ωστόσο, το Έδικτον πιθανώς δεν αφορά τη λειτουργία του μεταγενέστερου τοπικού τελωνείου και στην επιβολή εμπορικών δασμών και δεν ταυτίζεται με τα λεγόμενα του Προκοπίου· αντιθέτως, ανάγεται μάλλον στα χρόνια βασιλείας του Αναστασίου Α΄. Μνημονεύει κατά τρόπο χαρακτηριστικό μόνο ορισμένα βασικά διατροφικά είδη, τα οποία υπόκειντο σε έλεγχο, ενώ παράλληλα ορίζει τα μάλλον μικρά ποσά (*sportulae*) που θα έπρεπε να καταβάλλουν οι μεταφορείς (ναύκληροι) του σίτου (για την *annonā civica*) και των υπόλοιπων αγαθών στους τότε ελεγκτές (*κλασσικούς*) των Στενών, χωρίς όμως ιδιαίτερο ταμειωτικό σκοπό. Το συγκεκριμένο καθεστώς μεταβλήθηκε, σύμφωνα τουλάχιστον με τις αναφορές των συγγραφέων της εποχής, λίγο αργότερα επί Ιουστινιανού Α΄, ο οποίος ίδρυσε τοπικές υπηρεσίες *δημοσίων τελωνείων* στην Αβυδο και στο Ιερόν. Στις τελευταίες διόρισε μισθωτούς από το κεντρικό ταμείο αξιωματούχους («μισθοφόροι ἄρχοντες»), οι οποίοι όφειλαν να εξασφαλίζουν προς όφελος του κράτους όσο το δυνατόν περισσότερα έσοδα από την είσπραξη φόρων. Γι' αυτόν τον λόγο ο σύγχρονος Αγαθίας, τότε κάτοικος της πρωτεύουσας, αποκαλεί το νεότευκτο τελωνείο «δεκατευτήριον».

Όποια και να είναι τελικά η αλήθεια για τη χρονολόγηση του Εδίκτου, είναι ωστόσο σαφές το εξής: Τουλάχιστον από τον 6^ο αι. και εξής η Αβυδος και το Ιερόν όριζαν ουσιαστικά το ιδιαίτερο καθεστώς και τα «οικονομικά σύνορα» της ευρύτερης περιφέρειας της Κωνσταντινούπολης, γεγονός που διαφαίνεται από πολλές μαρτυρίες που προέρχονται από τους μέσους βυζαντινούς αιώνες. Οι μαρτυρίες αυτές και γενικά ο μεσαιωνικός ιστορικός βίος της Αβύδου, της ευρύτερης περιοχής της και των Στενών, όπως και τα ποικίλα ερευνητικά προβλήματα που σχετίζονται με αυτόν, πρόκειται ωστόσο να αναλυθούν διεξοδικά σε ευρύτερη ειδική μονογραφία.

Georgios A. Leveniotes

*The Edict of Abydos. Comments and Remarks
on the Chronology and Content*

Abstract

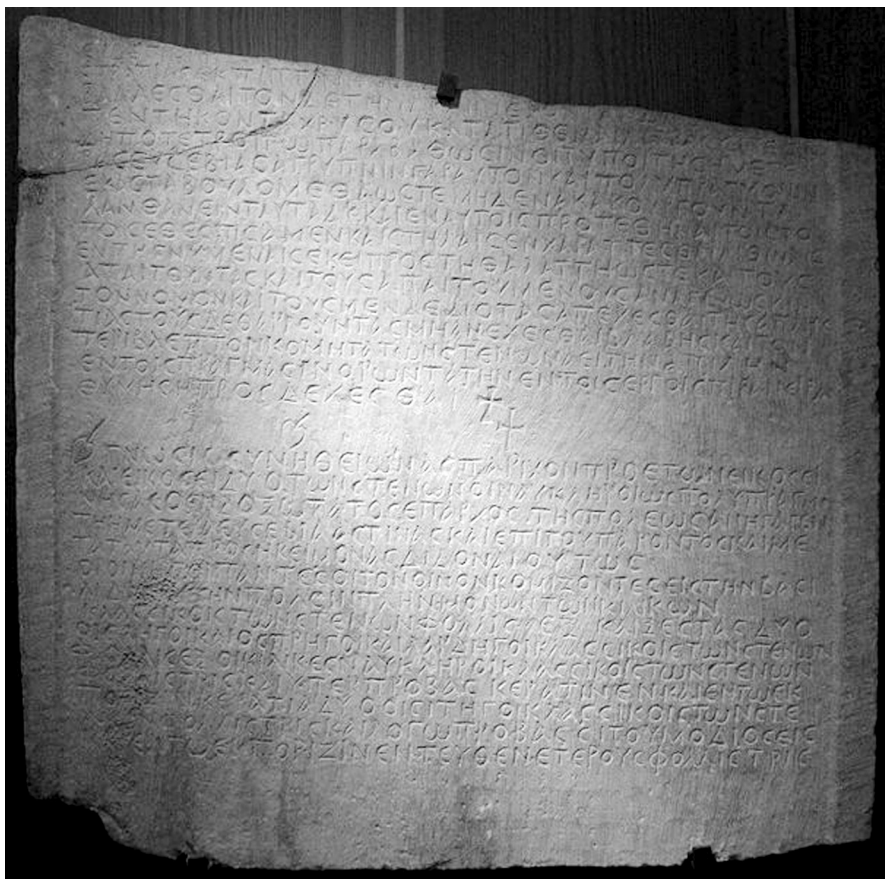
The ports of Abydos in the Hellespont and of Hieron in the Bosphorus defined the special status and the «economic frontiers» of the wider region of the byzantine capital, Constantinople, at least from the 6th century onwards. Many researchers believe that the so-called «Edict of Abydos» may be used as a primary source of information for the beginning of the operation of the customs station at Abydos (under the supervision of a *comes*) during the early Byzantine period. The creation of the latter, in mid-sixth century, is described by Procopius (John Malalas mentions only the *comes* of Hieron).

According to some modern historians, the Edict comes from the first years of the reign of Justinian I (527-565). In our opinion, it is more likely that it was published during the reign of Anastasius I (491-518) and probably not related to the operation of the subsequent local customs station and the imposition of trade tariffs. The Edict mentions only some specific goods (foods). It also determines the rather small amounts (*sportulae*) that should be paid by the carriers (*ναύκληροι*) of wheat (for the so-called *annona civica*) and some other basic foodstuffs to the then auditors (*κλασσικοί*) of the Straits, with no particular fiscal purpose. It seems though that this situation changed during the reign of Justinian I, who established local public customs stations to Abydos and Hieron led by high-ranking officials. These officials (*comites*) also bore high senatorial titles and received salaries from the State (*μισθοφόροι άρχοντες*). They were obliged to ensure the greatest possible revenue from tax collection for the benefit of the State. This explains why Agathias calls the customs station of Abydos as a «δεκατευτήριον» (i.e. a place where a tax of 10% *ad valorum* was paid).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟ ΕΔΙΚΤΟΝ ΤΗΣ ΑΒΥΔΟΥ

I. Φωτογραφία της μαρμάρινης στήλης⁶⁷ İstanbul Arkeoloji Müzeleri

67. Από το διαδικτυακό τόπο en.wikipedia.org/wiki/File:Byzantine_Dardanelles_Customs_Law.JPG.

II. Το σωζόμενο απόσπασμα του Εδίκτου⁶⁸

- Εἰ δέ τις [τολμήσει παραβῆναι ταῦτα, θεσπίζομεν αὐτὸν (:)]
στρατίας ἐκπίπτειν ἢν ἔλαχεν κ[αὶ τῇ νομίμῃ ποινῇ ὑπο-]
βάλλεσθαι, τὸν δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχοντα τῶν σ[τενῶν ποινὴν]
πεντήκοντα χρυσοῦ κατατιθέναι λίτρας εἴ τε οἴω-*
5 *δήποτε τρόπῳ παραβαθῶσιν οἱ τύποι τῆς ἡμετέ-*
ρας εὐσεβίας. Ἀγρυπνῖν γὰρ αὐτὸν καὶ πολυπραγμονῖν
ἕκαστα βουλόμεθα ὥστε μηδένα κακουργοῦντα
λανθάνειν, ταῦτα δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς προτεθῆναι τοῖς τό-
10 *ποις ἔθεσπίσαμεν, καὶ στήλαις ἐγχαράττεσθαι λιθίναις*
ἐνπηγνυμέναις ἐκεῖ πρὸς τῇ θαλάττῃ ὥστε καὶ τοὺς
ἀπαιτοῦντας καὶ τοὺς ἀπαιτούμενους ἀναγινώσκιν
τὸν νόμον καὶ τοὺς μὲν δεδιότας ἀπέχεσθαι τῆς ἀπλη-
στίας, τοὺς δὲ θαρροῦντας μὴ ἀνέχεσθαι βλάβης καὶ τὸν
15 *περίβλεπτο κόμητα τῶν στενῶν ἀεὶ τὴν ἀπιλὴν*
ἐν τοῖς πράγμασιν ὄρωντα τῆς ἐν τοῖς ἔργοις πῖραν, εἰ ῥα-
θυμῆσιν, προσδέχεσθαι +
Γνώσις συνηθειῶν ἃς παρῖχον πρὸ ἐτῶν εἴκοσει
καὶ εἴκοσει δύο τῶν στενῶν οἱ ναύκληροι, ὡς πολυπραγμο-
νήσας ὁ ἐνδοξώτατος ἑπαρχος τῆς πόλεως ἀνήγαγεν
20 *τῇ ἡμετέρῃ εὐσεβίᾳ, ἄστινας καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ με-*
τὰ ταῦτα προσήκει μόνας διδόναι οὕτως·
Οἱ οἰνηγοὶ πάντες οἱ τὸν οἶνον κομίζοντες εἰς τὴν βασι-
λίδ[α τα]ύτην πόλειν, πλὴν μόνων τῶν Κιλικῶν
κλασσικοῖς τῶν στενῶν φόλλις ἕξ καὶ ξέστας δύο.
25 *Οἱ ἐλληγοὶ καὶ ὀσπριγοὶ καὶ λαρδηγοὶ κλασσικοῖς τῶν στενῶν*
φόλλις ἕξ. Οἱ Κίλικες ναύκληροι κλασσικοῖς τῶν στενῶν
φόλλις τρεῖς· καὶ ὑπὲρ πρόβας κεράτιν ἐν καὶ ἐν τῷ ἐκ-
πορίζιν κεράτια δύο· οἱ σιτηγοὶ κλασσικοῖς τῶν στε-
νῶν φόλλις τρεῖς καὶ λόγῳ πρόβας σίτου μόδιος εἷς
30 *καὶ ἐν τῷ ἐκπορίζιν ἐντεῦθεν ἑτέρους φόλλις τρεῖς.*

68. Grégoire, *Inscriptions*, αρ. 4, 4-5. – Callu, Tarif 732. – Durliat - Guillou, Tarif 583-584. – Haarer, *Anastasius* 217. Τα αποσπάσματα εντός αγκυλών έχουν συμπληρωθεί από τους εκδότες. Για την ορθογραφία του κειμένου, βλ. ανωτ., σημ. 6.